



COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME
EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

ПЪРВО ОТДЕЛЕНИЕ

ДЕЛО MOISEYEV срещу РУСИЯ

(Жалба № 62936/00)

РЕШЕНИЕ

СТРАСБУРГ

9 октомври 2008 г.

ОКОНЧАТЕЛНО

06.04.2009 г.

Настоящото решение може да подлежи на редакционни промени.

По делото Moiseyev срещу Русия,

Европейският съд по правата на човека (Първо отделение), заседаващ като Камара в състав:

Christos Rozakis, *председател*,
Nina Vajić,
Anatoly Kovler,
Elisabeth Steiner,
Khanlar Hajiyeu,
Dean Spielmann,
Sverre Erik Jebens, *съдии*,

и André Wampach, *заместник-секретар на отделението*,

След разисквания в закрито заседание на 18 септември 2008 г.,

Постанови следното решение, прието на същата дата:

ПРОИЗВОДСТВО

1. Делото е образувано по жалба (№ 62936/00) срещу Руската федерация, подадена до Съда съгласно член 34 от Конвенцията за защита на правата на човека и основните свободи („Конвенцията“), от руския гражданин г-н Valentin Ivanovich Moiseyev („жалбоподателят“) на 1 ноември 2000 г.

2. Жалбоподателят, на когото е предоставена правна помощ, се представлява пред Съда от г-жа К. Moskalenko и г-жа К. Kostromina от Международния център за защита [International Protection Centre], адвокати, практикуващи в Москва и от г-н W. Peukert, адвокат, практикуващ в Страсбург. Руското правителство („Правителството“) се представлява от г-н P. Laptev, бивш представител на Руската федерация в Европейския съд по правата на човека.

3. Жалбоподателят се оплаква, по-специално, за нарушаване на гаранцията срещу нечовешко и унижително отношение, на прекомерната продължителност на задържането му под стража преди гледане на делото и невъзможност от упражняване на съдебен контрол върху задържането, несправедливост на процеса и липсата на независимост и безпристрастност на съдебния състав по делото, както и прекомерна продължителност на наказателното производство срещу него. Той също така се оплаква от непредвидимо и ретроактивно прилагане на наказателния закон в неговия случай, както и от неоправдани ограничения на контактите му с адвокат, на достъпа до материалите по делото и на семейни посещения.

4. С решение от 9 декември 2004 г. Съдът обявява жалбата за частично допустима.

5. Жалбоподателят и Правителството представиха становища по същество (член 59, параграф 1). Съдът реши, след консултация със страните, че не е необходимо заседание за изслушване по същество (член 59, параграф 3 *накрая*).

ФАКТИТЕ

I. ФАКТИЧЕСКИ СЪСТАВ

6. Жалбоподателят е роден през 1946 г. и живее в Москва.

A. Арест и обвинение

7. На 3 юли 1998 г. г-н С., южнокорейски дипломатически служител, е задържан от Федералната служба за сигурност на Руската федерация („ФСБ“) по време на приемане на определени материали от жалбоподателя, който към този момент е заместник-началник на Първи азиатски отдел в Министерството на външните работи на Руската федерация. На следващия ден г-н С. е обявен за *персона нон грата* и напуска Русия.

8. На 3 юли 1998 г. в 23:30 ч. група от осем въоръжени служители на ФСБ влиза и претърсва апартамента на жалбоподателя. Те задържат жалбоподателя и го придружават до предварителния арест на затвора Lefortovo.

9. На 3 август 1998 г. Министерството на външните работи уволнява жалбоподателя за сериозни нарушения на руското законодателство за държавната служба.

10. На 4 юли 1998 г. следователи от следствения отдел на ФСБ разпитват жалбоподателя като заподозрян в дело за държавна измяна.

11. На 6 юли 1998 г. заместник главният прокурор оставя жалбоподателя в ареста. Впоследствие задържането под стража на жалбоподателя е удължавано няколко пъти.

12. На 13 юли 1998 г. на жалбоподателя, в присъствието на осигурения му като правна помощ адвокат г-н Коповал, е предявено обвинение за държавна измяна. Той е обвинен в разкриване на класифицирана информация на агент на южнокорейското разузнаване.

13. На 15 юли 1998 г. жалбоподателят наема като свой защитник г-н Gervis.

14. На 22 и 23 юли, 16 септември и 12 ноември 1998 г. следователят разпорежда изземване на колата и гаража на жалбоподателя, на 5447 щатски долара и компютър от дома му, като обезпечение във

връзка с възможно отнемане на имуществото на жалбоподателя след осъдителна присъда.

15. На 14 януари, 12 март и 20 май 1999 г. жалбоподателят се опитва да оспори заповедите, с които се разрешава продължаване на задържането му под стража.

16. На 1 февруари и 4 юни 1999 г. Московският градски съд разглежда оплакванията на жалбоподателя и ги отхвърля като недоказани. Съдът констатира, че следователят правилно е наложил превантивна мярка, като се вземат предвид тежестта на обвинението и възможността жалбоподателят да се укрие или да попречи на разследването.

17. На 10 юни 1999 г. досъдебното разследване приключва и на жалбоподателя е даден достъп до материалите по делото.

18. На 25 август 1999 г. на жалбоподателя е връчен обвинителният акт. На жалбоподателя е отказано разрешение да вземе копие от обвинителния акт в килията си, защото документът съдържа класифицирана информация. Жалбоподателят можел да преглежда обвинителния акт в специалната секция (*спецчасть*) на предварителния арест.

В. Първо обвинение и неговата отмяна

19. На 16 декември 1999 г. Московският градски съд признава жалбоподателя за виновен по всички обвинения, осъжда го на дванадесет години лишаване от свобода и разпорежда конфискация на имуществото му.

20. На 15 юни 2000 г. и на други дати жалбоподателят и неговите адвокати обжалват присъдата.

21. На 25 юли 2000 г. Върховният съд на Руската федерация отменя присъдата и връща делото на първоинстанционния съд за ново разглеждане. Той постановява следното:

„Намирайки [жалбоподателя] за виновен в престъпление по смисъла на чл. 275 от Наказателния кодекс, [първоинстанционният] съд отбелязва, че ... между началото на 1994 г. и 3 юли 1998 г. [жалбоподателят] е ... предавал информация и документи, съдържащи държавни тайни, на разузнавателната служба на Южна Корея. [Първоинстанционният] съд дава само един общ списък с информация и документи ..., без да уточнява каква информация и документи и кога [жалбоподателят] е предавал. Тъй като престъпленията, вменени на [жалбоподателя], са в условията на продължавано престъпление и се простират в периода от 1992–1993 г. до юли 1998 г., през който период руското законодателство еволюира, установяването на тези въпроси е от решаващо значение за делото.

Съгласно чл. 29, ал. 4 от Конституцията ... списъкът на информацията, съставляваща държавна тайна, следва да бъде определен с федерален закон. Този списък е приет за първи път с федералния закон „относно въвеждане на

изменения и допълнения в Закона за държавната тайна“ от 6 октомври 1997 г. Следователно до тази дата не е имало списък с информация, представляваща държавна тайна, който да отговаря на изискванията на Конституцията. Тъй като няма индикации в съдебното решение за това кога точно [жалбоподателят] е предавал информация и документи, не е възможно да се стигне до правилното заключение за това кои от престъпленията, вменени на жалбоподателя, са извършени по времето, когато федералният закон, съдържащ списък на държавните тайни и съвместим с изискванията на Конституцията, е бил в сила.

Материалите по делото сочат, че ... експерти от Министерство на външните работи, са изготвили своя доклад [относно класифицираното естество на информацията, предадена от жалбоподателя] въз основа на Закона за държавната тайна от 21 юли 1993 г., на Указ на Президента от 30 ноември 1995 г. и на решение на правителството от 18 септември 1992 г., а експертът от Главния разузнавателен отдел на Генералния щаб на руската армия работи на базата на Закона за сигурността от 5 март 1992 г., Закона за държавната тайна от 21 юли 1993 г. и на Указа на Президента от 30 ноември 1995 г.

Трябва обаче да се вземе под внимание факта, че Законът за държавната тайна от 21 юли 1993 г., на който горните експерти се опират, не съдържа списък с информация, съставляваща държавна тайна. Член 5 от Закона (редакция от 21 юли 1993 г.) се отнася само до информацията, която може да бъде класифицирана като държавна тайна. На заключенията на тези доклади ... трябва да бъде направена повторна оценка с оглед посочените по-горе съображения.

Като се има предвид, че *actus reus* (*обективният състав*) на престъплението по чл. 275 от Наказателния кодекс включва само деяния, свързани с държавни тайни, [първоинстанционният] съд е трябвало да определи коя от информацията и документите, посочени в обвинителния акт и предадени от [жалбоподателя], могат да се считат за държавна тайна в съответствие с изискванията на действащото законодателство към релевантния момент.“

С. Втори съдебен процес

1. Разглеждане на делото от съдия Gubanova

22. На 5 септември 2000 г. Московският градски съд започва да гледа делото на жалбоподателя. То се разглежда от председателя на състава съдия Gubanova и двама съдебни заседатели (lay judges).

23. Жалбоподателят иска от съда отмяна на мярката задържане под стража в очакване на съдебния процес. На същия ден съдът отхвърля искането. Той приема, че за налагане на мярката задържане под стража на обвинено в държавна измяна лице е достатъчно само основанието степен на обществена опасност на деянието и поради тази причина няма основание за освобождаване на жалбоподателя.

24. На 11 септември 2000 г. жалбоподателят иска от съда да промени наложената му мярка. На същия ден съдът отхвърля искането, като приема, че само степента на обществената опасност на деянието е достатъчно основание, за да бъде задържан под стража. На 15 септември 2000 г. жалбоподателят обжалва това решение пред Върховния съд. Жалбата не е разгледана. Според жалбоподателя, с

писмо от 14 март 2001 г., съдия Galiullin от Върховния съд информира съдия Yegorova, председател на Московски градски съд, че „няма основания да се подава жалба срещу това решение на съда“. Копие от писмото не бе предоставено на настоящия Съд, но правителството не оспорва съобщеното от жалбоподателя съдържание на писмото.

25. На 12 септември 2000 г. един от съдебните заседатели е заменен от резервен съдебен заседател.

2. Разглеждане на делото от съдия Koval

26. На 24 или 29 ноември 2000 г. изпълняващият длъжността председател на Градския съд разпорежда промяна в състава на съдебния състав, позовавайки се на продължителен отпуск по болест на съдия Gubanova. Той определя съдия Koval и двама нови съдебни заседатели да разглеждат делото.

27. На същия ден жалбоподателят оспорва новия състав на съда като незаконосъобразен и иска копия от решението, с което се разпорежда промяната и от документите, потвърждаващи законността на назначаването на нови съдебни заседатели, тъй като не са посочени мотиви за смяната на съдебните заседатели. На 1 декември 2000 г. съдия Koval отхвърля жалбата, като се произнася, че делото е преразпределено по заповед на и.д. председателя на Градския съд и че не се налага процедурно решение по този въпрос.

28. Жалбоподателят обжалва пред Върховния съд. На 14 март 2001 г. Върховният съд отхвърля жалбата. Той приема, че съдия Gubanova е била в отпуск по болест от 15 ноември до 13 декември 2000 г., а след това от 18 декември 2000 г. до 18 януари 2001 г., и че по тази причина решението за неин заместник е законосъобразно и обосновано. Върховният съд не споменава за назначаването на нови съдебни заседатели.

29. На 1 декември 2000 г. жалбоподателят отново подава молба за освобождаване, твърдейки, че е невинен. Градският съд отхвърля искането, като приема, че мярката задържане под стража е наложена в съответствие със закона и няма основание да се променя. Жалбоподателят обжалва пред Върховния съд. Жалбата не е разгледана.

30. На 10 април 2001 г. делото е отложено за 13 юни 2001 г., в очакване на превод на различни документи от корейски на руски език. Жалбоподателят оспорва решението за отлагане на делото, което води до удължаване на задържането му под стража. Градският съд отхвърля жалбата. На 6 юни 2001 г. Върховният съд отхвърля жалбата срещу отлагането на делото като неоснователна.

3. Разглеждане на делото от съдия Medvedev

31. На 10 юли 2001 г. целият съдебен състав е сменен и делото е разпределено на съдия Medvedev и двама нови съдебни заседатели. Няма изложени мотиви за замяната.

32. Жалбоподателят безуспешно обжалва смяната на състава.

33. На 16 юли 2001 г. жалбоподателят подава жалба срещу отхвърлянето на жалбата му до Върховния съд, който отхвърля жалбата като неоснователна на 26 септември 2001 г.

4. Разглеждане на делото от съдия Komarova

(а) Замяна на председателя на съдебния състав и на съдебните заседатели

34. На 20 юли 2001 г. председателят на Градския съд разпорежда съдия Komarova да поеме делото. Съдия Medvedev и двамата съдебни заседатели са заменени от съдия Komarova и двама нови съдебни заседатели – А.А. и N.A. Мотиви не са посочени.

35. Жалбоподателят оспорва новия състав; жалбата му е отхвърлена още същия ден. Неговото искане да има резервен съдия, назначен в съответствие с чл. 242 от Наказателно-процесуалния кодекс на РСФСР, също е отхвърлено.

36. Жалбата до Върховния съд е разгледана и отхвърлена по съкратена процедура на 26 септември 2001 г.

(б) Нова замяна на съдебни заседатели

37. На 31 юли 2001 г. съдебният заседател А.А. се оттегля по семейни причини и е заменен от съдебен заседател А.М.

38. Жалбоподателят безуспешно обжалва замяната. Жалбата му е отхвърлена по съкратена процедура от Върховния съд на 26 септември 2001 г.

(с) Допълнителни жалби за освобождаване

39. На 10, 20 и 31 юли 2001 г. жалбоподателят подава три допълнителни жалби за освобождаване. Тези жалби са отхвърлени от Московския градски съд още в деня на подаването им. Всеки път съдът се произнася, че мярката за задържане е наложена законосъобразно и няма основания тя да се променя или отменя.

40. На 16 и 24 юли и в началото на август 2001 г. жалбоподателят подава жалби срещу тези решения пред Върховния съд.

41. На 26 септември 2001 г. Върховният съд разглежда едновременно и трите жалби и потвърждава решенията на Градския съд.

(d) Обвинението

42. На 14 август 2001 г. Московският градски съд признава жалбоподателя за виновен в държавна измяна, извършена под формата на шпионаж – престъпление по чл. 275 от Наказателния кодекс на Руската федерация.

43. Що се отнася до *actus reus* (*обективната съставомерност*) на престъплението, съдът приема, че по време на дългосрочното си пребиваване като дипломат в Сеул през 1992–1994 г. жалбоподателят дава съгласието си за неофициално сътрудничество с Agency for National Security Planning (Агенция за планиране на националната сигурност) на Южна Корея („КСИА“) срещу редовно заплащане. В изпълнение на указанията на КСИА, между началото на 1994 г. и 3 юли 1998 г. жалбоподателят си урежда не по-малко от 80 срещи с агента на КСИА г-н С. и предава на КСИА следните документи, събрани по искане на КСИА:

„- секретна информация, съставляваща държавна тайна, относно позицията и подхода на Русия към приятелските отношения, приятелството и сътрудничеството с Кореиската народно-демократична република (КНДР), съдържаща се в два проекта за договори въз основа на приятелските отношения между двете държави: през септември 1995 г. – проект на договор за основата на приятелските отношения между Русия и КНДР; през септември 1996 г. – проект на договор за приятелство и сътрудничество между Русия и КНДР,

през есента на 1997 г., секретна информация, съставляваща държавна тайна, която се съдържа в актуализирания доклад на отдела за Корея на МВНР относно военното сътрудничество между Русия и КНДР ... който той е копирал и съхранявал в кабинета си в МВНР, докато го предаде;

секретна информация, съставляваща държавна тайна в областта на военното сътрудничество:

през ноември 1994 г. – относно началото на изпълнение на междууправителствения договор, съдържаща се в писмото, адресирано до посланика на Русия в КНДР, от 19 септември 1994 г.;

през август 1994 г. – относно руското предложение за започване на закрити преговори в областта на военното сътрудничество;

през май 1995 г. – относно позицията на руското Министерство на отбраната ...

на 18 март 1996 г. – информация в областта на политически чувствителни взаимоотношения между Русия и КНДР, съдържаща се в два документа от 14 март 1996 г....

на 20 юни 1996 г. – относно прекратяване на договора за военно разузнаване между Русия и Северна Корея, получен от МВНР от руското посолство в КНДР на 11 юни 1996 г.;

друга информация, която не съдържа държавни тайни, чрез предаване на копия на вътрешни документи:

през 1994 г.: копия от документи за преговорите между заместник-министрите на външните работи на Русия и КНДР ... списък на дипломати от посолството на КНДР, доклад относно някои събития в политическия живот на КНДР ...;

през 1995 г.: копия от ... доклад на руското посолство в Пхенян за политическата ситуация в КНДР през 1994 г., доклад за ситуацията в КНДР след смъртта на Ким Ир Сен, списък с дипломати от посолството на КНДР в Москва ... списък на руски граждани, работещи в КНДР;

през 1996 г.: копия от указателя на ръководни кадри на КНДР от 1995 г. ... проект за прессъобщение след посещение на делегация на Държавната дума в Пхенян и списък на членовете на делегацията ...

през 1997 г.: копия от указателя на ръководни кадри на КНДР за 1996 г. ... договор между концерна Russian Industria и комитета по външни отношения на КНДР ...

през 1998 г.: копия от указателя на ръководни кадри на КНДР за 1997 г. ... актуализиран доклад относно положението в КНДР ... доклад на руското посолство относно положението в КНДР, информация за членовете на делегацията, придружаваща заместник министър-председателя на Руската федерация при предстоящо посещение в Република Корея ...

Освен това, между 5 януари 1994 г. и 5 ноември 1996 г. г-н Moiseyev устно съобщава на южнокорейското разузнаване не по-малко от тридесет и пет информации относно различни аспекти на междудържавните отношения, които не съдържат държавни тайни.

След като през 1997 г. получава от г-н С. списък с информация, която е от интерес за КСИА, г-н Moiseyev копира и съобщава на южнокорейските разузнавателни служби някои вътрешни документи, като протоколи и договори за сътрудничество между Русия и КНДР в различни области.“

44. Съдът установява, че срещу това КСИА е платила на жалбоподателя не по-малко от четиринадесет хиляди щатски долара възнаграждение.

45. Съдът основава своите констатации, по-конкретно, на собствените показания на жалбоподателя, получени в дните непосредствено след ареста му и показания на няколко свидетели. Повечето свидетели са идентифицирани в съдебното решение само с три инициала, т.е. първите букви на тяхното първо, бащино и фамилно име. За някои свидетели е посочена само първата буква от тяхното фамилно име.

46. Свидетелят „К.Г.В.“ заявява показанията си пред следствието, че почти всички документи, свързани с двустранните отношения на Русия с други страни и оценка на политическата и икономическата ситуация в тези страни, които са изготвяни в Министерството на външните работи, съдържат поверителна информация и тяхното разкриване или предаване на други държави е силно нежелателно. Съдът отбелязва, че на 12 септември 1990 г. жалбоподателят, когато постъпва в Министерството на външните работи, е подписал

декларация да не разкрива държавни или свързани с работата тайни. В своите показания по време на следствието свидетелите „М.А.І“ и „І.А.Т“ потвърждават, че жалбоподателят е имал достъп до поверителни документи, които са представлявали интерес за южнокорейците и че принадлежността на г-н С. към разузнаването е била общоизвестна сред експертите по корейските въпроси. Техните показания са прочетени в съда, а свидетелят „Т.Г.Д“ дава и устни показания в същия смисъл. Както „І.А.Т“, така и „Т.Г.Д“ свидетелстват, че южнокорейците били доста информирани по въпроси, по които не е следвало да бъдат наясно.

47. Освен това Съдът отбелязва, че според информация от Службата за външно разузнаване на Руската федерация (*СВР РФ*) и Главното разузнавателно управление на Генералния щаб на Руската армия (*ГРУ ГШ ВС РФ*) по време на работата му в Сеул между юни 1992 г. и февруари 1994 г. жалбоподателят е имал контакти със служители на корейските разузнавателни служби и по непредпазливост е обсъждал чувствителни въпроси в незащитени зони. През 1996 г. е разкрито, че разузнавателната служба на Южна Корея редовно получава поверителна информация, до която жалбоподателят е имал достъп и че жалбоподателят поддържа частни контакти с г-н С. срещу заплащане. Свидетелят „М.“, служител на Федералната служба за сигурност, свидетелства пред съда, че през януари 1996 г. той се е свързал с жалбоподателя и му е казал, че официалната мисия на г-н С. е представител на КСІА в Москва. Жалбоподателят признава, че този факт му е бил известен.

48. Препращайки към писмо от Управлението за контраразузнавателни операции на Федералната служба за сигурност на Руската федерация (*УКРО ДКР ФСБ РФ*) от 9 юли 1998 г., съдът установява, че през февруари 1997 г. Службата за външно разузнаване предоставя на Федералната служба за сигурност копия от „проект за заповед относно организацията на работата на агентите на КСІА, пребиваващи в Москва през 1997 г.“ и от „личното резидентурно досие“ на жалбоподателя, от което следва, че жалбоподателят е бил вербуван от КСІА по време на престоя си в Южна Корея и е включен като функциониращ агент на тази служба.

49. Съдът се позовава на констатациите на експертите, установявайки, че информацията, предоставена от жалбоподателя, съдържа държавни тайни. Той приема следното:

„Съдът е съгласен със заключенията на експертите, тъй като [проучването] е извършено от компетентни лица в съответствие с разпоредбите на наказателния процес и [е] научно доказано. Според експертите, [издадената] информация разкрива същността на външната политика и координационни споразумения на Русия с чужди държави в областта на военното сътрудничество и разузнаване, а също така съдържа политически чувствителни данни.

Аргументите, представени от подсъдимия и адвоката му за липса на компетентност от страна на експертите, не могат да се считат за обосновани, тъй като експертното проучване е извършено от група, която включва експерти, определени от [жалбоподателя] и неговата защита; по тяхно искане експертите, които са били в експертната група на етапа на досъдебното производство, взеха участие и в съдебното заседание и предоставиха на [съда] своите писмени заключения и пояснения ...“

50. Накрая, съдът отхвърля със следната формулировка довода на жалбоподателя, че той не може да бъде подведен под отговорност за разгласяване на държавна тайна, защото не е имало списък с класифицирана информация преди да се приемат измененията в Закона за държавната тайна от 6 октомври 1997 г.:

„В съответствие с чл. 2 от Закона за държавната тайна от 6 октомври 1997 г. списъкът с информация, съставляваща държавна тайна, е съвкупност от категории информация, която може да бъде класифицирана като държавна тайна ... Тази дефиниция е включена в терминологичната част [на закона], за да се приведе първоначалната формулировка в съответствие с Конституцията на Русия. Тъй като информацията, съставляваща държавна тайна, не може да бъде изрично изброена в закона, избраният подход е, че списъкът трябва да се разбира като съвкупност от относително общи категории информация, описани в чл. 5 от новия закон [т.е. този от 6 октомври 1997 г.].

Следователно налице е само маловажна семантична разлика между формулировката от 1993 г. на чл. 5 на Закона за държавната тайна и тази от 1997 г. Това по никакъв начин не означава, че няма правни инструменти за противодействие на посегателства върху основите на конституционния ред и сигурност на руската държава до 6 октомври 1997 г. ...

Нито аргументите, според които *actus reus* (обективната съставомерност) на престъплението по смисъла на чл. 275 от Наказателния кодекс включва само деяния, свързани с държавни тайни, са основани на закона. Предметът на шпионаж може да включва информация, съставляваща държавна тайна, както и друга информация, която се събира и предава по искане на чужда разузнавателна служба за използване във вреда на външната сигурност на Руската федерация ...“

51. Вземайки предвид чистото криминално досие на жалбоподателя, възраст, здравословно състояние, продължителното задържане под стража, справки за добра работа и липсата на утежняващи вината обстоятелства, съдът се позовава на разпоредбата в чл. 64 от НПК за „специални обстоятелства“ и го осъжда на по-кратък срок от предвиденото съответно наказание, по-конкретно на четири години и шест месеца лишаване от свобода при строг режим в затворническо общежитие от закрит тип, като зачита времето на задържане от 4 юли 1998 г., както и налага конфискация на цялото му имущество.

52. На 26 декември 2001 г. и на други дати, жалбоподателят и неговите трима адвокати обжалват присъдата пред Върховния съд. Те твърдят нарушения на правата на жалбоподателя, гарантирани от Конституцията на Русия и от различни разпоредби на Конвенцията.

Доводите в жалбата засягат по същество същите проблеми като тези, повдигнати пред този Съд.

53. На 9 януари 2002 г. Върховният съд потвърждава присъдата. Съдът отхвърля доводите на защитата и постановява, че по време на производството първоинстанционният съд и следователите изцяло са спазили както вътрешното, така и международното право. Не е имало нарушения на закона, позволяващи обявяване на съдебното решение за неоснователно или незаконосъобразно. Върховният съд възпроизвежда дословно мотивите на градския съд относно отговорността за разкриване на държавни тайни.

D. Условия на задържане и транспортиране

1. Условията на задържане

54. От 4 юли 1998 г. до 25 януари 2002 г. жалбоподателят е държан под стража в затвора Lefortovo, управляван от Федералната служба за сигурност.

55. Според правителството жалбоподателят е държан в килия за двама души с размери 8,2 кв.м. Килията е оборудвана с отопление, задължителна вентилация, прозорец, който може да бъде отворян, мебели, хладилник, телевизор, мивка и тоалетна. Жалбоподателят имал индивидуално място за спане и легло. Получавал е храна три пъти на ден в съответствие със стандартните норми. На жалбоподателя са давани прибори и средства за лична хигиена, както и книги и списания от библиотеката. Можел е да прави физически упражнения навън по един час на ден.

56. Според твърдението на жалбоподателя килията от 8.2 кв.м е предназначена за трима затворници и имала три легла, закрепени към бетонния под и стените. Той споделял килията с други двама задържани през февруари и март 2000 г. и след това от 19 септември 2000 г. до 15 януари 2001 г. Обзавеждането се състояло от две малки масички и открита лавица, която задържаните подигравателно наричали „телевизор“, защото всички неща на лавицата се виждали. Противно на твърдението на правителството, не е имало хладилник или телевизор.

57. Тоалетната в ъгъла на килията нямала система за промиване и затворниците пълнели кофа с вода от мивката, за да я измият. Тоалетната не била отделена от жизненото пространство; жалбоподателят е трябвало да използва тоалетната и да прилага лечението си за хемороиди пред съкилийниците си и пазачите, наблюдаващи ги през шпионката на вратата. Задържаните почиствали сами килията. Не им е давана никаква метла, кофа за смет или миялни препарати. От време на време получавали по 100 г натриев хидрат за

дезинфекция на тоалетната. Жалбоподателят имал достъп до душовете веднъж седмично и получавал 50 г сапун за пране, за да се изкъпе.

58. Килията била слабо осветена от две 40–60 ватови крушки, фиксирани в тавана и покрити с метални решетки и непрозрачно стъкло. Изкуствената светлина никога не се изключвала. Прозорецът бил с матирано стъкло. Дворът за упражнения бил разположен на покрива на заведението и площта му била около 10 кв.м. Външните стени били високи три метра, а отворът към небето бил защитен с метални решетки и мрежи.

59. На 5 декември 2001 г. жалбоподателят подава жалба до Лефортовския районен съд на Москва относно общите условия на задържането му, неадекватната медицинска помощ, оскъдните хранителни дажби и липсата на лично пространство в килията. Същият ден жалбоподателят е посетен от началника на затвора и от старши офицер-лекар и е запитан за причините за подаване на горната жалба. Началникът на затвора разполагал с разпечатка на копие от жалбата на жалбоподателя, написана в действителност на ръка и изобщо неадресирана до администрацията на затвора.

60. На 17 декември 2001 г. Лефортовския районен съд се обръща към жалбоподателя да посочи органа, срещу който той се оплаква и да заплати съдебна такса до 27 декември 2001 г. Жалбоподателят получава това решение едва на 27 декември 2001 г. Същият ден съдът не е допуснал жалбата на жалбоподателя, тъй като указанията от 17 декември 2001 г. не са изпълнени; копие от това решение е връчено на жалбоподателя на 8 януари 2002 г., а на следващия ден присъдата му става окончателна.

2. Условията на транспортиране между затвора Lefortovo и Московски градски съд

61. Жалбоподателят е транспортиран от мястото за задържане до сградата на съда и обратно повече от 150 пъти.

62. Затворническите микробуси, в които жалбоподателят е транспортиран, разполагали с кабина за пътници, дълга 3,8 м, широка 2,35 м и висока 1,6 м. Кабината била разделена на две отделения, предназначени за дванадесет затворници всяко и едно отделение за един човек. Отделенията били оборудвани с твърди пейки. В допълнение към отделенията за задържаните, кабината имала голямо преддверие, широко 1,5 м, за двама полицейски служители. Според правителството, жалбоподателят е настаняван в единичното отделение въз основа на писмено искане от администрацията на затвора, за да не може да общува с други задържани лица (копие от тази молба не е предоставено на Съда). Жалбоподателят твърди, че обикновено той е настаняван в отделение, заедно с до осемнадесет други задържани лица, които стояли или седели в коленете един на друг. Дори когато е

настаняван в тясното единично отделение, той е трябвало да го споделя с друг човек и те се редували да седят един друг на коленете си. Той никога не е транспортиран сам и не е можел да бъде изолиран от другите, защото микробусът бил много препълнен.

63. Правителството твърди, че отоплението и вътрешното осветление на затворническия микробус се захранвали от двигателя на микробуса. Микробусите били естествено вентилирани посредством аварийния изход и допълнителни отвори с контролиран въздушен поток. Отделението за пътници се почиствало и дезинфекцирало ежедневно. Жалбоподателят настоява, че естественият приток на въздух през отворите бил недостатъчен и че през лятото било задушно и горещо. Освен това, тъй като люковете се намирили в отделението на надзирателите, те ги отваряли и затваряли, когато те решат. През зимата, когато двигателят не работел, нямало отопление, а задържаните стояли заключени с часове в ужасно студения микробус на сборния пункт. Подът на кабината бил изключително мръсен и покрит с фасове, хранителни отпадъци и опаковки, пластмасови бутилки и торбички с урина; по време на транспортирането нямало достъп до тоалетна.

64. Според правителството, времето за пътуване от затвора Lefortovo до Московски градски съд и обратно не надхвърля тридесет минути. Жалбоподателят посочва, че за да присъства на съдебните заседания той обикновено е извеждан от мястото на задържане рано сутринта, но винаги се връщал от десет до петнадесет часа по-късно. Пътуването от Московски градски съд до Lefortovo отнемало много повече от тридесет минути, тъй като маршрутът на микробуса бил или през Matrosskaya Tishina, или през затвора Butyrka, тъй като и двата затвора служели като сборни пунктове за задържани лица. В резултат от това времето за пътуване било от три до осем часа. Като пример жалбоподателят дава следните цифри: на 26 декември 2000 г. времето за пътуване от съда до затвора Lefortovo било 3 ч и 10 мин; 11 януари 2001 г. – 4 ч и 30 мин; 17 януари 2001 г. – 4 ч и 15 мин; 5 февруари 2001 г. – 3 ч и 20 мин; 27 юли 2001 г. – 3 ч и 30 мин (до съда) и 4 ч и 20 мин (от съда); 30 юли 2001 г. – 4 ч и 50 мин; 3 август 2001 г. – 5 ч и 20 мин; 9 Август 2001 г. – 5 ч и 50 мин (до 1,10 часа сутринта на следващия ден).

65. Жалбоподателят описва условията на транспортирането си в жалба от 25 декември 2000 г., адресирана до Главна прокуратура (изпратена отново на 25 януари 2001 г.):

„На 22 декември 2000 г. [ние] напуснахме сградата на Московски градски съд около 17:00 ч., а аз се върнах в затвора на ФСБ (Lefortovo) в 1,15 ч на следващата сутрин, тоест 8 часа по-късно. По време на цялото пътуване бях държан в неотоплен микробус [използван] за превоз на задържани лица, въпреки че външната температура бе около - 10°C, без никаква храна или напитки и без достъп до тоалетна. Във всяко отделение на микробуса имаше по

около 18 лица: те трябваше да стоят прави или седнали върху коленете един на друг. След това „пътуване“ имах симптоми на грип, имах остър пристъп на гастродуоденит, [страдах от] главоболие и други симптоми, произтичащи от дългото седене на ледените пейки в студа. Тази ситуация обаче съвсем не е изключение: на 19 декември [2000 г.] например тръгнахме от сградата на Московски градски съд приблизително в 21.30 ч, въпреки че съдебното заседание приключи около 17:00 ч, а пристигнахме обратно в затвора около 23.00 ч ... Подобни случаи е имало и след това: вместо 10–15 минути, колкото нормално изисква пътя, [пътуването] до затвора, като правило отнема от три до осем часа“.

66. На 28 април 2001 г. началникът на групата за полицейски конвой отговаря на жалбоподателя, че на неидентифициран конвоиращ служител, нарушил приложимите разпоредби, е наложено дисциплинарно наказание.

67. На 13 февруари 2001 г. жалбоподателят безуспешно се опитва да се оплаче от условията на транспорт на администрацията на затвора. Подобна жалба е подадена и до Главна прокуратура на 13 август 2001 г., която предизвиква следния отговор от страна на Московската дирекция на вътрешните работи на 23 ноември 2001 г.:

„Забавянията при транспортирането се дължат на обективни фактори. Предприети са мерки за избягване на подобни закъснения в бъдеще“.

68. През август 2001 г. жалбоподателят се оплаква от унижителните и нечовешки условия на транспортиране на съдията по делото. Неговите показания са вписани в материалите по делото и съдията обещава да се свърже със съответните органи, за да се намери начин за подобряване на положението.

69. Жалбоподателят също така споменава ужасяващите условия на транспортирането си до и от затвора в жалбата си от 5 декември 2001 г. до Лефортовския районен съд (вж. точка 59 по-горе).

3. Условия на престой в Московски градски съд

70. В дните със съдебни заседания жалбоподателят е държан в конвойните клетки на Московски градски съд. При повече от дузина случаи – на 7 и 21 септември, на 1, 15, 20 и 23 ноември, на 5 и 19 декември 2000 г., както и на 11 и 29 януари, 1 февруари, 5 и 21 март 2001 г. – жалбоподателят е довеждан в сградата на съда, но не са провеждани съдебни заседания и той престоюва в конвойната клетка през целия ден.

71. Според правителството конвойните клетки имат стандартни размери от 1,95 м (ширина) на 1 м (дължина) и 3,1 м (височина) и жалбоподателят е държан там сам, за да не може да контактува с други задържани. Жалбоподателят твърди, че конвойната клетка е един квадратен метър и е наричана „каменна тръба“ („каменный стакан“), защото подът и стените ѝ са покрити с абразивна бетонна облицовка, а

височината е почти два пъти колкото ширината или дължината. Той никога не е бил сам в конвойната клетка, като от време на време е трябвало да я споделя с туберкулозно болен затворник.

72. Правителството посочва, че конвойните клетки са оборудвани с една пейка, закрепена към пода, задължителна вентилация, отопление, осветление и метална врата с шпионка. През студените сезони средната вътрешна температура била 22° С. Клетките се почистват ежедневно и дезинфекцират седмично. Помещенията за конвоая имат тоалетна, достъпна за задържаните по тяхна преценка.

Жалбоподателят твърди, че на закрепената към пода пейка едва се събирали двама души; третият задържан трябвало да стои прав. Клетката била осветена от малка крушка зад метални решетки, които не давали достатъчно светлина за четене. Подът и пейката били мръсни и покрити с фасове, хранителни отпадъци и скъсана хартия. Клетката нямала прозорци и единственият отвор бил шпионката на вратата. Отопление и задължителна вентилация нямало; въздухът бил тежък от цигарения дим на затворници, пушещи вътре и от полицейските офицери, пушещи отвън. Посещение до тоалетната било възможно два или три пъти на ден по нареждане на началника; а от вътрешността на клетката било невъзможно началникът да се повика. В конвойната клетка жалбоподателят никога не получавал нищо за ядене (топла храна или суха дажба).

Е. Ограничения за семейни посещения

73. Жалбоподателят не е имал семейни посещения от 3 юли 1998 г. до 9 април 1999 г.

74. На 25 януари 1999 г. съпругата на жалбоподателя иска от следователя разрешение да види съпруга си. Молбата ѝ е отхвърлена на 10 февруари 1999 г. с оглед характера на делото срещу жалбоподателя и тежестта на обвинението срещу него. Следователят сметнал такова посещение за „неподходящо“.

75. На 22 февруари 1999 г. жалбоподателят иска от следователя да разреши жена му да го посети. Четири дни по-късно молбата му е отхвърлена, тъй като посещението било сметено за „неуместно в този момент“.

76. На 10 март 1999 г. съпругата на жалбоподателя се оплаква от решението на следователя в Главна прокуратура. С писмо от 30 март 1999 г. Главна военна прокуратура отговаря, че по закон следователят има пълна свобода на действие по въпроса за семейните посещения и че той е действал в рамките на неговата компетентност.

77. На 18 март 1999 г. жалбоподателят отправя жалба до Главна военна прокуратура. Той посочва, по-конкретно, че не е виждал семейството си повече от осем месеца и че следователят е предложил

да му позволи семейна визита в замяна на оттегляне на жалба до съда относно незаконосъобразността на задържането му. На 2 април 1999 г. прокуратурата отговаря, че следственият отдел на ФСБ е помолен „да уреди въпроса“ със семейните посещения.

78. На 5 април 1999 г. жалбоподателят подава молба за получаване на разрешение жена му и дъщеря му да го посетят. Разрешение е дадено само на дъщерята и тя го посещава на 9 април 1999 г.

79. На 11 май 1999 г. жалбоподателят моли за разрешение да види съпругата си. На 24 май 1999 г. на съпругата му е позволено да го види.

80. В последващия период на семейството на жалбоподателя е разрешено да го посещава не по-често от два пъти месечно, като всяко посещение е с продължителност до един час. По време на посещенията на жалбоподателя е бил отделен от роднините си със стъклена преграда и разговарял с тях чрез интерфон. Присъствал е и надзирател.

81. Жалбоподателят не е имал семейни посещения от 3 март до 5 септември 2000 г.

82. На 25 юли 2001 г. дъщерята на жалбоподателя иска да види баща си. Отказано ѝ е, тъй като на 9 юни 2001 г. тя вече е идвала да го види с майка си, което се брой за две посещения, а законът предвижда само две посещения на роднини на месец.

83. На 26 юли 2001 г. съпругата на жалбоподателя се оплаква от отказа на Московски градски съд и на Главна прокуратура, като твърди, *inter alia*, нарушение на член 8 от Конвенцията. Седмица по-късно ѝ е дадено разрешение да посети жалбоподателя.

84. Между 7 декември 2001 г. и 10 януари 2002 г. не са дадени никакви разрешения за семейни посещения.

Г. Контакт с адвокати и подготовка на защитата

1. Ограничения за контакт с адвокатите

85. По време на производството на адвокатите на жалбоподателя им е позволявано да го посещават въз основа на разрешителни, които са били валидни само за едно посещение. Такива разрешителни са издавани от следователи от Федералната служба за сигурност на етапа на досъдебното производство или от съдия по време на съдебния процес.

86. На 26 април и 4 май 2000 г. г-жа Moskalenko, един от адвокатите на жалбоподателя, се обръща към Върховния съд на Руската федерация за неограничено разрешително да посещава жалбоподателя. И в двата случая деловодителят ѝ дава подпечатно разрешение, валидно за „[едно] посещение“. Отстъпвайки обаче пред

исканията на г-жа Moskalenko, и в двата случая служителят внася корекции на ръка, променяйки единственото число на множествено.

87. На 26 април 2000 г. служителите на затвора Lefortovo третират документа от Върховния съд като еднократно разрешение, тъй като то е коригирано на ръка, а първоначално в него е посочено едно посещение.

88. На 5 май 2000 г. г-жа Moskalenko опитва да подаде писмено искане до началника на затвора Lefortovo за разрешаване на неограничен брой посещения при жалбоподателя. Персоналът на затвора отказва да приеме молбата ѝ и отговаря, че не може да се види с директора.

89. Впоследствие заместник-директорът на затвора Lefortovo посещава и.д. директор на правния отдел в стая № 10, където г-жа Moskalenko работела и ѝ казва, че тя е фалшифицирала разрешителното за посещение на жалбоподателя; той заплашва г-жа Moskalenko с наказателно преследване. Г-жа Moskalenko отрича всички тези твърдения.

90. На 1 юни 2000 г. Върховният съд издава на г-жа Moskalenko разрешително, валидно за „[няколко] посещения“ при жалбоподателя. Според правителството на 23 май 2001 г. на г-жа Moskalenko е отказано разрешение за посещение при жалбоподателя, тъй като тя не е представила пълномощно от адвокатската си кантора, че защитава неговите интереси.

91. На 21 август, 12 септември и 17 октомври 2001 г. г-жа Kostromina, един от адвокатите на жалбоподателя, безрезултатно подава молба до съда по делото за многократно разрешение за посещения при жалбоподателя.

92. На 25 октомври 2001 г. Конституционният съд приема, че чл. 16, ал. 15 от Закона за задържането под стража, който позволява на властите да изискват посещението при задържано лице от защитник да му бъде разрешавано от следователя или от съда по делото, е несъвместим с конституционното право за правна помощ по наказателни дела поради това, че поставя упражняването на правото на защита в зависимост от дискреционното решение на органа, водещ делото (Решение № 14-Р).

93. На 10 януари 2002 г., след като присъдата става окончателна, г-жа Kostromina получава неограничено разрешително за посещения при жалбоподателя.

2. Ограничения за достъп до материалите по делото и до бележките

94. По време на досъдебното производство обвинителният акт се съхранявал в специална секция в мястото за задържане. Жалбоподателят имал достъп до нея с писменото съгласие на

администрацията. Неговите адвокати получили достъп до обвинителния акт след началото на съдебния процес, в специален регистър на Московски градски съд.

95. Всеки обмен на документи между жалбоподателя и неговите адвокати бил възможен само чрез администрацията на мястото за задържане и с нейното писмено съгласие. Администрацията преглеждала документите, преди да ги предаде.

96. По време на съдебния процес, жалбоподателят можел да си води бележки само в специални тетрадки, които се съхраняват с обвинителния акт в специален регистър на Градския съд. Същите изисквания се прилагали по отношение на адвокатите на жалбоподателя, на които е указано да съхраняват всички, свързани с делото материали, бележки и копия на жалби, в специален регистър.

97. Според жалбоподателя, докато проучвал материалите по делото в помещенията на Московски градски съд след приключване на съдебното заседание в съответния ден, ръката му била прикована към маса или стол. Той трябвало да седи в неудобна поза и след известно време окованата му ръка изтръпвала. Освен това, когато е оковаван с дясната си ръка, той не можел да пише и да си води бележки. Времето, предоставяно за проучване на материалите по делото, се определяло по преценка на надзирателите. Правителството твърди, че жалбоподателят е бил с белезници само докато е отвеждан и връщан от съдебното заседание.

98. На 29 октомври 2001 г. жалбоподателят подава жалба в Московски градски съд за неадекватните условия за подготовка на защитата. Жалбата остава без отговор.

II. РЕЛЕВАНТНО НАЦИОНАЛНО ЗАКОНОДАТЕЛСТВО И ПРАКТИКА

A. Релевантно наказателно законодателство

99. Наказателният кодекс на Руската съветска федерална социалистическа република от 27 октомври 1960 г. (в сила до 31 декември 1996 г.) предвижда следното:

Член 64 Предателство към Родината

„(а) Предателство, което е умишлено деяние на гражданин на СССР, подкопаващо суверенитета, териториалната цялост, националната сигурност или отбраната на СССР, по-специално, дезертиране при врага, шпионаж, съобщаване на държавна или военна тайна на чужда държава, ... се наказва с десет до петнадесет години лишаване от свобода и конфискация на имуществото или със смъртно наказание и конфискация на имуществото...“

Член 65 Шпионаж

„Предаването на държавни или военни тайни, както и тяхното събиране или съхранение с цел да бъдат съобщени на чужда държава, чужда организация или техни агенти, както и предаване или събиране на друга информация по искане на чужда разузнавателна служба с цел да бъдат използвани, за да навредят на интересите на СССР, извършени от чужд гражданин или лице без гражданство, се наказва от седем до петнадесет години лишаване от свобода и конфискация на имуществото или със смъртно наказание и конфискация на имуществото.“

100. Наказателният кодекс на Руската федерация от 13 юни 1996 г. (в сила от 1 януари 1997 г.) предвижда следното:

Член 275 Държавна измяна

„Държавна измяна, а именно шпионаж, разкриване на държавни тайни или друго съдействие на чужда държава, чужда организация или техни представители за ... подривна дейност, накърняваща външната сигурност на Руската федерация, извършена от руски гражданин, се наказва от 12 до 20 години лишаване от свобода и конфискация на имуществото...“

Член 276 Шпионаж

„Предаване на държавни тайни, както и тяхното събиране, кражба или съхраняване с цел да бъдат съобщени на чужда държава, чужда организация или техни представители, както и предаване или събиране на друга информация по искане на чужда разузнавателна служба с цел да бъдат използвани, за да навредят на външната сигурност на Руската федерация, извършено от чужд гражданин или лице без гражданство, се наказва от десет до двадесет години лишаване от свобода.“

В. Държавна тайна

101. Конституцията от 12 декември 1993 г. предвижда:

Член 15

„3. Законите трябва да бъдат официално обнародвани. Необнародвани закони не се прилагат. Никакви нормативни актове, засягащи правата, свободите и задълженията на един човек и гражданин, не могат да се прилагат, освен ако не са официално обнародвани и публично достъпни.“

Член 29

„4. Всеки има право свободно да търси, получава, разпространява, създава и разпространява информация с всички законни средства. Списъкът с информация, съставляваща държавна тайна, се определя с федерален закон.“

102. На 21 септември 1993 г. влиза в сила Законът за държавната тайна (Закон № 5485-1). Член 5 предвижда следното:

„Следната информация може да бъде класифицирана като държавна тайна:

...

(2) информация в областта на икономиката, науката и техниката...

(3) информация относно външната политика и търговията:

[информация] за външната политика ... на Руската федерация, чието преждевременно разкриване може да навреди на интересите [на държавата];...“

103. Член 9 съдържа реда за класифициране на информация като държавна тайна. Правото да се класифицира информация е предоставено на ръководителите на държавни агенции. Законът не съдържа списък на тези служители, а такъв трябва да бъде одобрен от президента. Президентът също така одобрява Списък с информацията, класифицирана като държавна тайна, който се обнародва официално.

104. На 16 март, 26 и 27 октомври 1995 г. Държавната Дума, като отбелязва, че липсата на списък с класифицирана информация „лишава правоохранителните агенции от законово основание за изпълнението на тяхното задължение да защитават сигурността на държавата, обществото и гражданите“, неколкратно отправя искане към правителството да подготви проект за указ, съдържащ списъка с класифицирана информация, който да бъде одобрен от президента.

105. На 30 ноември 1995 г. президентът одобрява Указ № 1203 „Относно списък с информация, класифицирана като държавна тайна“. Точки 23-30 от списъка предвиждат класифициране на информация, свързана с външната политика и търговията и определят Министерство на външните работи, Министерство на отбраната, Министерство на външно-икономическите отношения, Службата за външно разузнаване и други агенции, като институции, оправомощени да класифицират тази информация.

106. На 20 декември 1995 г. Конституционният съд разглежда съвместимостта на Закона за държавната тайна с Конституцията и приема следното:

„4... Държавата може да класифицира като държавна тайна информация в областта на отбраната, икономиката и други сфери, разкриването на която може да подкопае националната отбрана и сигурността на държавата. В тази връзка чл. 29, ал. 4 от Конституцията предвижда, че списъкът с информация, съставляваща държавна тайна, се приема с федерален закон. Държавата може също така да определи форми и мерки за опазване на държавната тайна, включително чрез въвеждане на наказателна отговорност за нейното разкриване и предаване на чужда държава.

По силата на горепосочената конституционна разпоредба обаче наказателната отговорност за предаване на държавни тайни на чужда държава е оправдана само при условие, че списъкът с информация, съставляваща държавна тайна, се съдържа в официално обнародван общодостъпен федерален закон. По силата на чл. 15, ал. 3 от Конституцията нито едно решение в областта на правоприлагането, включително присъда от съда, не може да се основава на необнародван нормативен акт.

Изискванията на чл. 29, ал. 4 от Конституцията са изпълнени от Закона за държавната тайна от 21 юли 1993 г., който дефинира държавната тайна и указва информацията, която следва да се класифицира като държавна тайна.

Съответно, въвеждането на наказателна отговорност за съобщаване на държавна или военна тайна на чужда държава, не е несъвместимо с чл. 15, ал. 3, чл. 29, ал. 4 и чл. 55, ал. 3 от Конституцията.“

107. На 6 октомври 1997 г. е приет федерален закон (№ 131-FZ), който изменя и допълва Закона за държавната тайна. Член 5 от Закона за държавната тайна е изменен, както следва:

„Държавната тайна включва: ...

(3) информация в областта на външната политика и търговията...“

Измененият чл. 5 изброява категориите информация, съставляващи държавна тайна.

108. На 17 април 2000 г. Върховният съд, след като разглежда жалба на прокуратурата срещу оправдателната присъда на г-н Nikitin, обвинен по чл. 275 и чл. 283, ал. 1 от Наказателния кодекс (дело № 78-000-29), потвърждава оправдателната присъда със следните мотиви:

„След като оправдава г-н Nikitin поради липсата на елементи в действията му, съставляващи престъпление, [първоинстанционният] съд изхожда от предпоставката, че между 12 декември 1993 г. и 30 ноември 1995 г. няма законова дефиниция на информацията, съставляваща държавна тайна...

Съгласно чл. 29, ал. 4 от руската Конституция ... списъкът с информация, съставляваща държавна тайна, следва да се определи с федерален закон. Такъв списък първо е предвиден във федералния закон „относно изменения и допълнения в Закона за държавната тайна“ от 6 октомври 1997 г. Като се има предвид, че по времето, когато г-н Nikitin извършва своите деяния [през 1995 г.], няма списък с информация, съставляваща държавна тайна, който да отговаря на изискванията на Конституцията, за информацията, която той е събрал ... и предал ... не може да се каже, че е съдържала държавни тайни ... Тъй като actus reus (обективната съставомерност) на престъпленията по чл. 275 и чл. 283 от Наказателния кодекс се отнася само за действия, свързани с държавни тайни, същите деяния, свързани с друга информация, не могат да бъдат обявени за държавна измяна и разкриване на държавни тайни ...

Законът за държавната тайна [в редакцията му от 1993 г.] не е могъл да бъде приложен към г-н Nikitin, тъй като не съдържа списък с информация, съставляваща държавна тайна и чл. 5 от този закон се отнася само до информация, която би могла да бъде класифицирана като държавна тайна. Чл. 29, ал. 4 от Конституцията обаче изисква, че въпросният списък следва да бъде предвиден във федерален закон. Тъй като чл. 5 от Закона за държавната тайна и чл. 29, ал. 4 от Конституцията имат различен предмет, съдът не може да се съгласи с довода в жалбата, който навежда, че разликата между тези разпоредби е просто семантична ...“

С. Назначаване на съдии и промени в състава

109. Чл. 21 от Закона за държавната тайна и чл. 2 от Закона „относно допълнителни гаранции за социална защита на съдии и административен персонал на съдилищата на Руската федерация“ предвижда, че съдиите с разрешение за достъп имат право на

допълнително възнаграждение. Размерът на тази надбавка е в зависимост от нивото на достъп до класифицирана информация. Правомощията да определя конкретните суми на тези възнаграждения се делегират на правителството и други органи на изпълнителната власт, като например Министерство на правосъдието.

110. Наказателно-процесуалният кодекс на РСФСР предвижда:

Член 241 **Неизменност на съдебния състав**

„Всяко дело трябва да се разглежда от един и същ състав. Ако един от съдиите е лишен от възможността (*лишен възможности*) да участва в производството, той трябва да бъде заместен от друг съдия, а съдебното производство трябва да започне отначало, освен в случаите, посочени в член 242.“

Член 242 **Резервен съдебен заседател**

„Ако делото изисква продължително време за неговото разглеждане, може да бъде назначен резервен съдебен заседател. Резервният съдебен заседател присъства в съдебната зала от началото на производството и може да встъпи в делото в случай на оттегляне на един от съдебните заседатели. Ако резервен съдебен заседател, който встъпи, не поиска производството да започне отново, делото може да продължи.“

111. Законът за организация на съдилищата (Закон от 8 юли 1981 г. на РСФСР) определя, че председателят на съда може да назначава съдии като председатели на съдебни състави и да разпределя задължения между съдиите (чл. 26 (1) и чл. 37 (4) и (11)). Законът предвижда, че съдебните заседатели имат еднакви права с професионалните съдии при администрирането на правосъдната система (чл. 11).

112. Законът за статута на съдиите (Закон № 3132-I от 26 юни 1992 г.) предвижда:

Член 6.2

Правомощия на председателите и заместник-председателите на съдилищата

„1. Председателят на съда, наред с упражняване на правомощия като съдия в съответния съд, както и процесуалните правомощия, предоставени на председателите на съдилищата от федералните конституционни закони и федералните закони, изпълнява следните функции:

(1) организира работата на съда;

...

(3) разпределя задълженията между заместниците на председателя и в съответствие с предвидената от федералното законодателство процедура – между съдиите.“

D. Задържане под стража и срокове за съдебния процес

113. Конституцията постановява, че се изисква съдебно решение преди подсъдимият да може да бъде задържан или неговото/нейното задържане да бъде продължено (член 22). Към релевантния момент, решение за предварително задържане е можело да бъде взето от прокурор или от съд (членове 11, 89 и 96 от Наказателно-процесуалния кодекс на РСФСР, „НПК“).

114. Преди 14 март 2001 г., предварително задържане е било разрешено, ако обвиненият е обвинен в криминално престъпление, наказуемо с най-малко една година лишаване от свобода (чл. 96 от НПК). Измененията от 14 март 2001 г. отменят разпоредбата, която разрешава подсъдимите да бъдат задържани под стража единствено на основание опасния характер на престъплението, което са извършили.

115. След арест заподозреният може да бъде задържан под стража „в очакване на следствието“ за първоначален срок от два месеца (чл. 97 от НПК). Последващо продължаване може да бъде разрешено от висшестоящ прокурор.

116. След като следствието приключи, на обвиняемия е връчен обвинителния акт и той се е запознал с делото, материалите се внасят в съда, който ще гледа делото. От този ден задържането под стража на обвиняемия е „пред съда“ (или „в очакване на съдебен процес“). До 14 март 2001 г. Наказателно-процесуалният кодекс не определя срок за задържане под стража по време на процеса. На 14 март 2001 г. се добавя нов чл. 239-1, с който се предвижда, че срокът за задържане под стража „по време на съдебен процес“ не може по принцип да надхвърля шест месеца от датата, на която съдът е получил материалите по делото.

E. Посещения и кореспонденция

117. Законът за задържане под стража (Федерален закон за задържането под стража на заподозрени и обвиняеми, № 103- FZ от 15 юли 1995 г.) предвижда следното:

Член 16. Вътрешен ред в местата за задържане под стража

„Министерството на правосъдието, Министерството на вътрешните работи, Федералната служба за сигурност, Министерството на отбраната приемат, след одобрение на Главния прокурор, Правилник за вътрешния ред с цел осигуряване на реда в местата за задържане под стража.

Правилникът за вътрешния ред установява реда за:

...

(7) получаване и изпращане на телеграми, писма и парични преводи от заподозрени и обвиняеми;

...

(15) организиране на срещи между заподозрените и обвиняемите и лицата, посочени в чл. 18 от настоящия закон...”

Член 17. Права на заподозрени лица и обвиняеми

„Заподозрените и подсъдимите имат право:

...

(5) да се срещат с роднини и други лица, изброени в чл. 18;

(6) да съхраняват при себе си документи и записи, свързани с наказателното дело или да упражняват техните права и законни интереси...

...

(8) да водят кореспонденция и да използват принадлежности за писане.“

Член 18. Срещи с адвокат, роднини и други лица

„От момента на ареста заподозрените и обвиняемите могат да се срещат със законния си представител насаме. Посещенията не са ограничени по отношение честота или продължителност. Посещенията се разрешават: ако законният представител е адвокат – при представяне на адвокатско пълномощно (ордер юридической консультации) ... и документ за самоличност.

...

В зависимост от писменото съгласие на длъжностното лице или органа, който води наказателното дело, заподозрян или обвиняем могат да имат до две срещи на месец с роднини и други лица, като всяко посещение може да продължи до три часа...”

Член 20. Кореспонденция

„Заподозрените и обвиняемите могат да кореспондират с роднини и други лица, без ограничение на броя на входящите и изходящите писма или телеграми...

Кореспонденцията от заподозрените и обвиняемите трябва да се изпраща чрез администрацията на мястото за задържане и подлежи на цензура. Цензурата се извършва от администрацията на мястото за задържане и, ако е необходимо, от длъжностно лице или орган, който води наказателното дело...”

ПРАВОТО

I. ТВЪРДЯНО НАРУШЕНИЕ НА ЧЛЕН 3 ОТ КОНВЕНЦИЯТА ОТНОСНО УСЛОВИЯТА НА ЗАДЪРЖАНЕ НА ЖАЛБОПОДАТЕЛЯ

118. Жалбоподателят се оплаква, че условията на задържането му в затвора Lefortovo са несъвместими с член 3 от Конвенцията, който гласи:

„Никой не може да бъде подложен на изтезания или нечовешко или унижително отношение или наказание.“

A. Становища на страните

119. Жалбоподателят твърди, че площта на един задържан била недостатъчна, че тоалетната не е предполагала никакво уединяване, че осветлението е било приглушено и че той е трябвало да се снабдява с храна и принадлежности за лична хигиена от магазина на затвора или от жена си. Той се оплаква, че подчинението на затвора Lefortovo към Федералната служба за сигурност е в противоречие с принципите на правовата държава и на принципа на разделение на пенитенциарната система от разследващите органи, тъй като директорът на центъра за задържане в Lefortovo бил ръководител и на Следствения отдел на ФСБ.

120. Правителството твърди, че проучване на Главна прокуратура не е установило никакви нарушения на правата на жалбоподателя по член 3 от Конвенцията по отношение условията на задържане в Lefortovo. То се въздържа от коментар относно материалните условия по време задържането на жалбоподателя.

B. Оценка на Съда

121. Член 3, както Съдът е отбелязвал многократно, прогласява една от основните ценности на демократичното общество. Конвенцията забранява по абсолютен начин изтезанията или нечовешкото или унижително отношение или наказание, независимо от обстоятелствата или поведението на жертвата (вж. дела *Balogh c/y Унгария*, № 47940/99, точка 44, 20 юли 2004 г. и *Labita c/y Италия* [ГК], № 26772/95, точка 119, ЕСПЧ 2000-IV). Съдът последователно е подчертавал, че страданието и унижението в никакъв случай не трябва да надхвърлят неизбежния елемент на страдание или унижение, свързан с дадена форма на законосъобразно третиране или наказание. Въпреки че мерките, които лишават едно лице от неговата свобода,

често могат да включват такъв елемент, съгласно член 3 от Конвенцията държавата трябва да гарантира, че лицето е задържано при условия, които са съвместими със зачитането на човешкото достойнство и че начинът и методът на изпълнение на мярката не следва да го подлага на стрес или затруднения, превишаващи нивото на страдание, присъщо на задържането (вж. дело *Kudła c/y Полша* [ГК], № 30210/96, точки 92-94, ЕСПЧ 2000-XI).

122. Жалбоподателят прекарва три години и шест месеца в московски затвор. Макар да няма твърдения за пренаселеност над проектния капацитет или за недостиг на места за спане (вж., за разлика от това, дела *Grishin c/y Русия*, № 30983/02, точка 89, 15 ноември 2007 г. и *Kalashnikov c/y Русия*, № 47095/99, точка 97, ЕСПЧ 2002-VI), въпреки това условията в затвора са изключително притеснителни. Жалбоподателят споделя килия от осем квадратни метра с един или двама други задържани. От това следва, че площта на жизненото пространство на един затворник е варирала от 2,6 до 4 кв.м.

123. Съдът отново подчертава, че в някои случаи липсата на лично пространство, осигурявана на задържани в руски затвори, понякога е толкова екстремна, че обосновава сама по себе си констатация за нарушение на член 3 от Конвенцията. В тези случаи жалбоподателите обикновено разполагат с по-малко от три кв.м лично пространство (вж. например дела *Lind c/y Русия*, № 25664/05, точка 59, 6 декември 2007 г.; *Kantyreva c/y Русия*, № 37213/02, точки 50—51, 21 юни 2007 г.; *Andrey Frolov c/y Русия*, № 205/02, точка 47-49, 29 март 2007 г.; *Mayzhit c/y Русия*, № 63378/00, точка 40, 20 януари 2005 г.; и *Labzov c/y Русия*, № 62208/00, точка 44, 16 юни 2005 г.). За разлика от това, в други случаи, когато пренаселеността не е толкова голяма, че сама по себе си да породи проблем по член 3 от Конвенцията, Съдът отбелязва други аспекти на физическите условия на задържане като релевантни за неговата оценка относно съответствието с тази разпоредба. Тези елементи включват, по-специално, възможността за използване на тоалетната насаме, наличието на вентилация, достъп до естествена светлина или въздух, адекватност на режима на отопление и съответствие с основните хигиенни изисквания. По този начин, дори и в случаите, когато по-голяма затворническа килия е предмет на спора – с размери в диапазона от 3-4 кв.м на обитател – Съдът приема, че е налице нарушение на член 3, тъй като факторът пространство се свързва с установена липса на вентилация и осветление (вж. например дела *Babushkin c/y Русия*, № 67253/01, точка 44, 18 октомври 2007 г.; *Trepashkin c/y Русия*, № 36898/03, точка 94, 19 юли 2007 г. и *Peers c/y Гърция*, № 28524/95, точки 70—72, ЕСПЧ 2001-III).

124. В тясната килия, в която е държан жалбоподателят, има три легла, две малки маси, мивка и тоалетна. Тази мебелировка допълнително намалява площта, с която разполагат задържаните. За

Съда е от особено значение това, че не съществува никакво разделяне или отделяне между мястото за живеене и тоалетната, в която няма течаща вода. Такава близост е не само спорна от санитарна гледна точка, но и лишава задържаните от използване на тоалетната насаме. Тази ситуация трябва да е оказвала особено потискащо влияние върху жалбоподателя, който се лекува от хемороиди и е трябвало да прилага лекарството си пред очите на съкилийниците си и пазачите, които наблюдават през шпионката.

125. Съдът отбелязва, че по време на целия период на задържане достъпът на жалбоподателя до естествена светлина и въздух е значително ограничен, до такова положение, че на практика не съществува. Прозорецът в килията е с матирано стъкло, което значително намалява количеството естествена светлина, проникваща до вътрешността и през цялото време е необходимо изкуственото осветление да стои включено. Оказва се, че прозорецът не се отваря и че въздухът циркулира само през задължителната вентилационна система. Възможността за упражнения на открито е ограничена до един час на ден. От това следва, че три години и половина, жалбоподателят на практика е бил ограничаван до килията си, без прозрачен прозорец или достъп до естествен въздух (за сравнение дело *Peers*, цитирано по-горе, точка 75). Освен това, площта за физически упражнения едва ли е позволявала реална възможност за такива, след като е само два квадратни метра по-голяма от килиите. Тя е била заобиколена от три метра високи стени с отвор към небето, защитен с метални решетки и гъста мрежа. Очевидно ограниченото пространство в съчетание с липсата на отвори ограничават наличните за отдих и възстановяване съоръжения. В допълнение, в дните на съдебни заседания, на жалбоподателя се отказва възможността да посещава пространството за физически упражнения.

126. Като взе предвид кумулативния ефект на тези фактори, Съдът намира фактът, че след като почти четири години жалбоподателят е бил длъжен да живее, спи и използва тоалетна в слабо осветени и вентилирани килии, без никаква възможност за адекватни упражнения на открито, това трябва да му е причинило страдания или лишения, чиято сила надвишава неизбежното ниво на страдание, присъщо на задържането под стража. От това следва, че условията на задържането му представляват нечовешко и унижително отношение.

127. Ето защо е налице нарушение на член 3 от Конвенцията по отношение на условията на задържане на жалбоподателя в затвора Lefortovo.

II. ТВЪРДЕНИЕ ЗА НАРУШЕНИЕ НА ЧЛЕН 3 ОТ КОНВЕНЦИЯТА ОТНОСНО УСЛОВИЯТА НА ТРАНСПОРТИРАНЕ НА ЖАЛБОПОДАТЕЛЯ ДО И ОТ СГРАДАТА НА СЪДА

128. Жалбоподателят се оплаква, че е транспортиран в затворнически микробус до и от сградата на Московски градски съд при нечовешки и унижителни условия, несъвместими с член 3 от Конвенцията.

A. Становища на страните

129. Жалбоподателят оспорва описаните от правителството условия на транспорт като неточни по същество: по негово мнение, правителството описва условията такива каквито те би трябвало да бъдат в съответствие с всички приложими разпоредби, а не каквито всъщност те са. В действителност, затворническите микробуси са пълнени извън техния проектен капацитет и той никога не е бил транспортиран сам. По време на транспортирането не му е давана никаква храна и е нямал достъп до тоалетна. Както вентилационната, така и отоплителната система са били повредени и през горещото лято е било задушно, а през зимата – изключително студено.

130. Правителството твърди, че жалбоподателят винаги е транспортиран сам и че му е давана суха дажба за цялото времетраене на пътуването. По негова оценка, условията за транспортиране на жалбоподателя са съвместими с член 3 от Конвенцията.

B. Оценка на Съда

131. Относно фактите Съдът отбелязва, че жалбоподателят е транспортиран до съдебните заседания в стандартен клас затворнически микробус над сто и петдесет дни. Пътническите кабинни на тези микробуси са били предназначени за превоз на двадесет и пет задържани на площ, по-малка от девет кв. м, което осигурява площ от около петдесет на петдесет сантиметра за всеки задържан. Височината на кабината (1,6 м) не е била достатъчна за човек с нормален ръст, за да влезе или да стои прав, без да се прегърби, което налагало задържаните да стоят в седнало положение през цялото време докато са в микробуса. Съдът не е убеден в твърдението на правителството, че жалбоподателят винаги е превозван сам вследствие специална молба от страна на администрацията на затвора, тъй като копие от такова искане не е представено. Правителството не коментира общия брой на задържаните лица, превозвани от затворнически микробуси. Изглежда обаче, че претъпканите затворнически микробуси, превозващи затворници в Москва, е един от проблемите, докладвани от органа,

отговарящ за местата за задържане, в резултат от проучване, извършено през 2003 г. (вж. писмо от 26 ноември 2003 г. от ръководителя на московското Управление за изпълнение на наказанията, цитирано в делото *Starokadomskiy c/y Русия* (dec.), № 42239/02, 12 януари 2006 г.). Поради това, Съдът придава достоверност на твърденията на жалбоподателя, че общ брой задържани лица, натоварвани в затворническите микробуси, понякога е надвишавал проектния капацитет, което допълнително е намалявало жизненото пространство, с което са разполагали.

132. Освен това, Съдът не получи почти никакви доказателства, че затворническите микробуси, както е описано от страните, са достатъчно осветени, вентилирани и отоплявани. Правителството признава, че системите за отопление и осветление работят само когато двигателят е пуснат. Като се има предвид, че няма прозорци или други отвори, осигуряващи достъп на естествена светлина, задържаните са стояли на тъмно – и от време на време, на студено – след като двигателят бъде спрял. Естествената вентилация през аварийните изходи очевидно е била незадоволителна в горещите дни, имайки предвид ограниченото пространство вътре в микробуса, а освен това тези във вътрешността на кабините не са имали пряк достъп до тях.

133. Съдът отбелязва, че жалбоподателят прекарва в тези условия продължително време при всяко пътуване. Вярно е, че затворът Lefortovo се намира не далеч от Московски градски съд и прекият път едва ли ще изисква повече от тридесет минути. Въпреки това, правителството не опровергава, но и не коментира, твърдението на жалбоподателя, че затворническите микробуси, минавали по пътя си и през други места за задържане, а именно *Matrosskaya Tishina* или *Butyrka*, намиращи се много по-далеч от градския съд. Задържаните стояли заключени вътре в микробусите по време на отклоненията, качването и слизането на другите затворници. Подробната информация, представена от жалбоподателя по отношение времето за транспортиране на определени дати също не е опровергана от каквито и да са релевантни документи, с каквито правителството би следвало да разполага. В действителност, един отговор от полицейското управление на Москва във връзка с оплакването на жалбоподателя, съдържа потвърждение за закъснения при транспортирането на задържани лица (вж. точка 67 по-горе). По този начин, като има предвид, че не е възможно да се установи с абсолютна сигурност продължителността на пътуването при всеки отделен случай, това, което е важно за оценката на Съда, е, че времето, прекарано от жалбоподателя вътре в микробуса далеч не е незначително и възлиза средно на пет или шест часа на ден, а от време на време – до десет часа.

134. Съдът подчертава, че оценката на достигнатото минимално ниво на суровост, за да попадне дадена форма на отношение в приложното поле на член 3, зависи от всички обстоятелства по делото, като продължителност на отношението, неговите физически или психически последици, а в някои случаи и пола, възрастта и здравословното състояние на жертвата (вж. дела *Ирландия c/y Обединеното кралство*, решение от 18 януари 1978 г., серия А, № 25, стр. 65, точка 162 и *Kudła*, цитирано по-горе, точка 91). Съдът счита, че отношението е „нечовешко“, защото, *inter alia*, то е умишлено, прилагано е часове наред и е причинявало или действителни телесни повреди, или силно физическо и психическо страдание. Той счита третирането за „унизително“, защото е било такова, че да възбуди у жертвите чувство на страх, страдание и малоценност, способни да ги обидят и унижат (вж. дело *Kudła*, цитирано по-горе, точка 92). Така, Съдът е констатирал нарушение на член 3, в един случай, когато жалбоподателят е транспортиран заедно с още един задържан в кабина за един човек с площ един квадратен метър. Въпреки че времето за пътуване не надвишава един час, Съдът счита тези условия за транспортиране нечовешки и унижителни, независимо от продължителността (вж. дело *Khudoyorov c/y Русия*, № 6847/02, точки 118—120, ЕСПЧ 2005-... (извлечения)).

135. В конкретния случай жалбоподателят е транспортиран повече от сто и петдесет пъти в стандартен модел затворнически микробуси, които понякога са били пълни повече от техния проектен капацитет. Като се има предвид, че той е трябвало да стои вътре в това ограничено пространство в продължение на няколко часа, тези притеснителни условия със сигурност са му причинявали силно физическо страдание. Неговото страдание вероятно е допълнително утежнявано от липсата на подходяща вентилация и осветление, както и от ненадеждно отопление. Като взе предвид кумулативния ефект, който условията на транспорт са оказвали върху жалбоподателя, Съдът намира, че условията на транспорт от мястото на задържане до съда и обратно са равностойни на „нечовешко“ отношение по смисъла на член 3 от Конвенцията. От значение за оценката на Съда също така е това, че жалбоподателят е бил подлаган на такова отношение по време на процеса срещу него или по време на съдебните заседания, свързани с исканията за удължаване срока на задържането му, тоест, когато той най-много се е нуждаел от сили, за да се концентрира и да съобразява (сравни дело *Khudoyorov*, цитирано по-горе, точка 120).

136. Следователно има нарушение на член 3 от Конвенцията по отношение на условията, при които жалбоподателят е бил транспортиран.

III. ТВЪРДЕНИЕ ЗА НАРУШЕНИЕ НА ЧЛЕН 3 ОТ КОНВЕНЦИЯТА ОТНОСНО УСЛОВИЯТА ЗА ПРЕСТОЙ НА ЖАЛБОПОДАТЕЛЯ В СГРАДАТА НА СЪДА

137. Жалбоподателят се оплаква, че условията на неговото задържане в конвойните помещения на Московски градски съд, са в нарушение на член 3 от Конвенцията.

A. Становища на страните

138. Жалбоподателят оспорва описваните от правителството условия за престой като фактически неточни. Той потвърждава, че конвойните клетки – наричани на жаргон „каменните тръби“ – са били претъпкани, мръсни, зле осветени, прекалено горещи и без проветрение. Заключен вътре, той не получавал никаква храна и не е бил в състояние да отговори на естествените си нужди. В много случаи той е прекарвал до 15 часа в тези клетки, понякога дори без да бъде призован в съдебно заседание.

139. Правителството твърди, че жалбоподателят е държан сам в стандартна конвойна клетка на Московски градски съд. Освен стандартните конвойни клетките, не е имало други клетки или „каменни тръби“ в сградата на съда. Според правителството няма нарушение на член 3 по отношение условията на престой на жалбоподателя.

B. Оценка на Съда

140. Съдът отбелязва, че жалбоподателят е държан в конвойните клетки, намиращи се в сградата на Московски градски съд над сто и петдесет дни. Имайки предвид, че престоят му в тези клетки обикновено е продължавал няколко часа преди, след и между съдебните заседания, десетина пъти той не е бил призован в съдебно заседание и е прекарал целия работен ден вътре в клетката.

141. Страните нямат съгласие по площта на конвойните клетки и броят на задържаните, държани с жалбоподателя в тях. Съдът не счита за необходимо да се произнася по този спор. Той отбелязва, че конвойните клетки са предназначени за престой в един много ограничен период от време. Съответно, те не само са с малка площ – по всички изчисления не повече от два кв. м. – но и са проектирани така, че не осигуряват удобствата, необходими за по-дълъг престой. Клетката е без прозорец и достъп до естествена светлина или въздух. Обзавеждането ѝ се изчерпва с една пейка, без да има стол, маса или други мебели. От особено значение за Съда е, че клетката няма тоалетна и че задържаните са можели да отговарят на естествените си

нужди само по заповед на надзирателите. Освен това, няма доказателства за каквато и да е организация за доставка на храна, която да позволява задържаните лица да получават достатъчно и здравословни храни и напитки на регулярна основа. Съдът счита, че е недопустимо един човек да бъде държан в условия, при които той или тя да не могат да посрещат своите основни нужди (вж. дело *Riad и Idiab c/y Белгия*, № 29787/03 и 29810/03, точка 106, 24 януари 2008 г.).

142. Жалбоподателят престоюва в тези притесняващи условия по няколко часа на ден, а от време на време – от осем до десет часа. Въпреки че престоят му в конвойните помещения не е непрекъснат, Съдът не може да пренебрегне факта, че това се редува с неговото пребиваване в затвора и с транспортиране при условия, за които Съдът вече прие по-горе, че са нечовешки и унижителни. При тези обстоятелства, кумулативният ефект от престоя на жалбоподателя в изключително малките клетки на конвойните помещения на Московски градски съд, без вентилация, храна, напитки или свободен достъп до тоалетна, трябва да е бил с такъв интензитет, че е предизвиквал физическо страдание и умствена умора.

143. Следователно е налице нарушение на член 3 от Конвенцията относно условията за престой на жалбоподателя в конвойните помещения на сградата на Московски градски съд.

IV. ТВЪРДЯНО НАРУШЕНИЕ НА ЧЛЕН 5, ПАРАГРАФ 3 ОТ КОНВЕНЦИЯТА

144. Жалбоподателят твърди, че е лишен от правото на гледане на делото в разумен срок или на освобождаване преди процеса в нарушение на член 5, параграф 3 от Конвенцията, който гласи:

„Всеки арестуван или лишен от свобода в съответствие с разпоредбите на параграф 1 с) на този член трябва своевременно да бъде изправен пред съдия или пред длъжностно лице, упълномощено от закона да изпълнява съдебни функции, и има право на гледане на неговото дело в разумен срок или на освобождаване преди гледането на неговото дело в съда. Освобождаването може да бъде обусловено от даването на гаранции за явяване в съда.“

A. Становища на страните

145. Жалбоподателят твърди, че с продължаване на задържането му под стража преди гледането на неговото дело, националните власти по същество реферират към тежестта на престъплението, в което е бил обвинен и към възможността да се укрие или да попречи на установяването на истината, без да посочват каквито и да са фактори, способни да докажат, че посочваните рискове наистина съществуват. Не е бил взет под внимание факта, че той има силни социални връзки,

постоянно място на пребиваване в Москва, стабилна семейна връзка и няма криминално досие, както и че националният и дипломатическите му паспорти и всичките му спестявания са иззети. Жалбоподателят счита, че изтъкнатите мотиви не са били достатъчни, за да оправдаят задържането му в ареста повече от три години. Нещо повече, националните власти не са съумели да покажат „особено усърдие“ при провеждане на производството.

146. Правителството поддържа, че продължителността на предварителното задържане на жалбоподателя е съвместима с изискванията на Наказателно-процесуалния кодекс на РСФСР.

В. Оценка на Съда

147. Съгласно практиката на Съда, въпросът за това дали даден период на задържане е разумен не може да бъде оценяван абстрактно. Дали е разумно обвиняемият да остане в ареста, трябва да бъде преценявано за всеки отделен случай в зависимост от неговите особености. Продължително задържане може да бъде оправдано в определени случаи само ако са налице конкретни индикации, че действително това е необходимо в обществен интерес, който, независимо от презумпцията за невинност, надделява над принципа за зачитане на личната свобода (вж., наред с други източници, дела *W. c/y Швейцария*, решение от 26 януари 1993 г., серия А, № 254-А, стр. 15, точка 30 и *Kudla*, цитирано по-горе, точка 110).

148. Презумпцията е в полза на освобождаването. Както Съдът многократно е поддържал, втората част на член 5, параграф 3 не дава на съдебните органи избор между изправянето на обвиняемия пред съд в разумен срок или временното му освобождаване в очакване на гледането на неговото дело в съда. До осъждането му обвиняемият трябва да бъде считан за невинен и целта на разглежданата разпоредба по същество е, че изисква той да бъде временно освободен, веднага след като отпаднат основанията за продължаване на задържането му (вж. например дела *Castravet c/y Молдова*, № 23393/05, точка 30, 13 март 2007 г.; *McKay c/y Обединеното кралство* [ГК], № 543/03, точка 41, ЕСПЧ 2006 г. ...; *Jablonski c/y Полша*, № 33492/96, точка 83, 21 декември 2000 г.; *Neumeister c/y Австрия*, решение от 27 юни 1968 г., серия А № 8, точка 4).

149. Съдът отбелязва, че жалбоподателят е задържан в ареста на 3 юли 1998 г., а присъдата му е произнесена от Московски градски съд на 14 август 2001 г. С оглед на съществената връзка между член 5, параграф 3 от Конвенцията и параграф 1 (с) от посочения член, лице, осъдено на първа инстанция, не може да се счита за задържан „с цел да се осигури явяване пред компетентния съгласно закона орган, по обосновано подозрение за извършено престъпление“, както е посочено

в последната разпоредба, а е в хипотезата, предвидена в член 5, параграф 1 (а), която разрешава лишаване от свобода по силата на „постановена от компетентен съд присъда“ (вж. дела *Kudla*, цитирано по-горе, точка 104 и *Barfuss c/y Чешката република* (dec.), № 35848/97, 7 септември 1999 г.). Съответно, задържането на жалбоподателя от 16 декември 1999 г., датата на първата му присъда, до 25 юли 2000 г., датата, на която присъдата му е отменена и делото му е върнато, не може да бъде разглеждано по смисъла на член 5, параграф 3. Следователно, Съдът намира, че периодът, който следва да бъде разгледан, се състои от два отделни периода, първият продължаващ от 3 юли 1998 г. до 16 декември 1999 г., а вторият – от 25 юли 2000 г. до 14 август 2001 г., които са с обща продължителност две години и малко повече от шест месеца.

150. Подобна продължителност на предварителното задържане – над две години и шест месеца – е въпрос на загриженост за Съда. Той отбелязва, че в нито един момент в хода на производството националните власти не са преценили дали продължителността на задържането му вече не надхвърля „разумния срок“. Фактът, че максималните срокове, позволени от националното законодателство, не са били превишени, не може да бъде решаващ елемент в оценката на Съда. Както Съдът вече се е произнасял по други руски дела, изчисляването на вътрешните срокове зависи единствено от тежестта на обвиненията, което се решава от прокуратурата и не подлежи на съдебен контрол (вж. дела *Shcheglyuk c/y Русия*, № 7649/02, точка 43, 14 декември 2006 г., и *Khudoyorov*, цитирано по-горе, точка 180).

151. Съдът отбелязва, че руският наказателно-процесуален закон, в редакцията му преди законодателните изменения от 14 март 2001 г., позволява заподозреният да бъде задържан единствено на основание опасния характер на престъплението, в което е обвинен (вж. точка 114 по-горе). Като действат в съответствие с тези разпоредби, националните съдилища удължават задържането на жалбоподателя и отхвърлят неговите молби за освобождаването му, позовавайки се на тежестта на обвиненията срещу него като единственото релевантно и достатъчно основание (вж., по-специално, решенията от 5 и 11 септември 2000 г.). Понякога те споменават и други основания, като например риск от укриване или намеса в правосъдието (вж. решенията от 1 февруари до 4 юни 1999 г.). Накрая, в други случаи съдебният преглед на основания за налагане на наказателна мярка задържане под стража се ограничава до проверка на формалната законосъобразност на решението (вж. решенията от 10, 20 и 31 юли 2001 г.).

152. Съгласно трайната практика на Съда, макар тежестта на наказанието, което очаква жалбоподателя, да е релевантен елемент при оценката на риска от укриване, необходимостта от продължаване задържането под стража не може да се оценява от чисто абстрактна

гледна точка, като се взема предвид само тежестта на нарушението (вж. дела *Belevitskiy c/y Русия*, № 72967/01, точка 101, 1 март 2007 г.; *Илийков c/y България*, № 33977/96, точка 81, 26 юли 2001 г.; и *Letellier c/y Франция*, решение от 26 юни 1991 г., серия А, № 207, точка 51). Това е от особено важно значение в руската правна система, където правното характеризирание на фактите – и по този начин наказанието, което жалбоподателят очаква – се определя от прокуратурата, без съдебен контрол върху това дали събраните досега доказателства водят до основателно подозрение, че жалбоподателят е извършил твърдяното престъпление (вж. *Khudoyorov*, цитирано по-горе).

153. Що се отнася до основания за задържане, различни от тежестта на обвиненията, Съдът отбелязва, че националните съдилища не посочват никакви конкретни факти в подкрепа на своята констатация, че съществува опасност от укриване или намеса в правосъдието. От друга страна, това е въпрос на сериозно безпокойство за Съда, че съдилищата не отдават внимание на доводите на жалбоподателя, че той има постоянно местопребиваване в Москва, стабилна семейна връзка и силни социални връзки, че са му отнети документите за самоличност и пътуване, както и спестяванията, или на други релевантни факти, които намаляват риска той да се укрие.

154. Съдът подчертава, че в даден случай продължителното задържане може да бъде оправдано само ако са налице конкретни индикации за действителна необходимост от обществен интерес, която, независимо от презумпцията за невинност, дава основание за отклонение от принципа за зачитане на личната свобода. Всяка система за задължително задържане под стража в очакване на делото е несъвместима сама по себе си с член 5, параграф 3 от Конвенцията, като задължение на националните власти е да установят и докажат наличието на конкретни факти, надделяващи над принципа за зачитане на личната свобода (вж. *Rokhlina c/y Русия*, № 54071/00, точка 67, 7 април 2005 г.). Прехвърлянето на тежестта на доказване върху задържаното лице по такива въпроси е равносилно на преобръщане на принципа на член 5 от Конвенцията, разпоредба, която прави задържането под стража изключително отклонение от правото на свобода и допустимо само в изчерпателно изброени и строго дефинирани случаи (вж. дело *Илийков*, цитирано по-горе, точки 84–85, с допълнителни препратки).

155. Съдът приема, че след като не са посочени конкретни релевантни факти и като се позовават основно на тежестта на обвинението, властите удължават задържането на жалбоподателя на основания, които не могат да се разглеждат като „достатъчни“. По този начин властите не успяват да обосноват продължителното задържане на жалбоподателя под стража (вж. дело *Rokhlina*, цитирано по-горе, точка 69).

156. Следователно има нарушение на член 5, параграф 3 от Конвенцията.

V. ТВЪРДЯНО НАРУШЕНИЕ НА ЧЛЕН 5, ПАРАГРАФ 4 ОТ КОНВЕНЦИЯТА

157. Жалбоподателят се оплаква по член 5, параграф 4 от Конвенцията, че неговите жалби срещу решения на Градския съд за отказ на молбите му за освобождаване са разглеждани след значително закъснение, ако изобщо са били разгледани. Член 5, параграф 4 предвижда:

„Всеки арестуван или лишен от свобода има право да обжалва законосъобразността на своето задържане в съда, който е задължен в кратък срок да се произнесе; в случай че задържането е неправомерно, съдът е длъжен да нареди незабавното освобождаване на задържаното лице...“

A. Становища на страните

158. Жалбоподателят твърди, че неговите жалби срещу решения на Градския съд от 15 септември и 1 декември 2000 г. и тази от 16 април 2001 г., не са разгледани от Върховния съд, както и че неговите жалби срещу решения на Градския съд от юли 2001 г. са разгледани от Върховния съд едва на 26 септември 2001 г., тоест, повече от шест седмици, след като присъдата му е била произнесена.

159. Правителството посочва, че молбите за освобождаване са разглеждани в рамките на сроковете, установени от националното законодателство.

B. Оценка на Съда

160. Съдът подчертава, че член 5, параграф 4, гарантирайки на арестувани или задържани лица правото да обжалват законосъобразността на задържането си, също така прокламира правото им, след образуване на такова производство, съдът да се произнесе в кратък срок относно законосъобразността на задържането и да нареди неговото прекратяване, ако то се окаже неправомерно. Въпреки че той не задължава договарящите държави да предвиждат разглеждане на втора инстанция на законосъобразността на задържането, държава, която въведе такава система, трябва по принцип да предостави на задържаните същите гаранции за обжалване като на първа инстанция (вж. дела *Navarra c/y Франция*, решение от 23 ноември 1993 г., серия А № 273-В, точка 28; *Toth c/y Австрия*, решение от 12 декември 1991 г., серия А № 224, точка 84). Изискването съдът да се произнесе с решение „в кратък срок“

безспорно е една такава гаранция; докато една година например може да бъде грубо нарушение на член 6, параграф 1, член 5, параграф 4, който се отнася до въпроси на свободата, изисква особена бързина (вж. дело *Hutchison Reid c/y Обединеното кралство*, № 50272/99, точка 79, ЕСПЧ 2003-IV). В този контекст Съдът също така отбелязва, че има особена необходимост от бързо решение, което да се произнася относно законосъобразността на задържането, в случаите, когато гледането на делото предстои, тъй като обвиняемият следва в пълна степен да се възползва от принципа на презумпцията за невинност (вж. дело *Howiecki c/y Полша*, № 27504/95, точка 76, 4 октомври 2001 г.).

1. Неразглеждане на жалбите

161. Жалбоподателят твърди, а правителството не оспорва, че на 15 септември 2000 г. той подава жалба срещу решението на Градския съд от 11 септември 2000 г., с което се отхвърля неговата молба за освобождаване, както и че тази жалба не е разгледана (вж. точка 24 по-горе). Също така е безспорно, че жалбата му срещу решението на Градския съд от 1 декември 2000 г., не е разгледана от Върховния съд (вж. точка 29 по-горе).

162. При липсата на каквито и да са индикации за обратното, Съдът приема, че жалбите са подадени в срок и по съответния ред, предвиден в руския закон. Правителството не представи никаква обосновка за отказа на Върховния съд да разгледа жалбите.

163. Следователно има нарушение на член 5, параграф 4 поради неразглеждането от Върховния съд на жалбите срещу решенията от 15 септември и 1 декември 2000 г.

2. Бавно разглеждане на жалбите

164. На 16 и 24 юли и в началото на август 2001 г. жалбоподателят подава жалби срещу решения на Градския съд от 10, 20 и 31 юли 2001 г., с които молбите му за освобождаване са отхвърлени. Жалбите се разглеждат от Върховния съд на 26 септември 2001 г., тоест съответно седемдесет и един, шестдесет и три и около петдесет дни по-късно.

165. Нищо не сочи жалбоподателят, подавайки жалбите, да е причинил каквото и да е закъснение за тяхното разглеждане. Съдът счита, че тези три периода са прекалено дълги и далеч не отговарят на изискването за „кратък срок“ в член 5, параграф 4, особено като се има предвид, че общото времетраене изглежда е било по вина на властите (сравни, като скорошен пример, *Mamedova c/y Русия*, № 7064/05, точка 96, 1 юни 2006 г., по което производството по обжалване, продължило

от двадесет и девет до тридесет и шест дни, не е счетоно за „кратък срок“).

166. Следователно има нарушение на член 5, параграф 4 поради закъснялото разглеждане от Върховния съд на жалбите срещу решенията от 10, 20 и 31 юли 2001 г.

VI. ТВЪРДЯНО НАРУШЕНИЕ НА ЧЛЕН 6, ПАРАГРАФ 1 ОТ КОНВЕНЦИЯТА ОТНОСНО ЛИПСА НА НЕЗАВИСИМОСТ И БЕЗПРИСТРАСТНОСТ НА СЪДА ОТ ПЪРВА ИНСТАНЦИЯ

167. Жалбоподателят се оплаква на основание член 6, параграф 1 от Конвенцията, че на първоинстанционния съд липсва независимост и непристрастност поради произволните промени в неговия състав, специалните изисквания за сигурност на съдиите, членове на състава, както и принадлежността на прокурора и съдебните заседатели към Федералната служба за сигурност. Релевантната част от член 6, параграф 1 предвижда:

„Всяко лице при решаването на ... каквото и да е наказателно обвинение срещу него, има право на справедливо и публично гледане на неговото дело в разумен срок, от независим и непристрастен съд, създаден в съответствие със закона.“

A. Становища на страните

168. Жалбоподателят посочва, че по време на втория процес, съдебният състав е променен шест пъти, включващи четири смени на председателстващия съдия и две замени на съдебни заседатели (при председателстващи съдии Gubanova и Komarova). Той твърди, че неизменността на състава на съда, както е предвидена в чл. 242 от Наказателно-процесуалния кодекс на РСФСР, е важен принцип на наказателния процес. Възможността за заместване на съдия, който не може „вече да участва в делото“ нормално би следвало да се използва само при изключителни обстоятелства, като например смъртта на съдията, тежко заболяване, пенсиониране и временно спиране или прекратяване на функциите му като съдия от съдебния квалификационен съвет. В руското законодателство обаче липсват ясни правила, регламентиращи разпределението на делата между съдиите, като въпросът за избора и смяната на съдии е оставен на преценката на председателя на съответния съд. Председателят на съда няма законово задължение да посочва мотиви за заместванията и за заместниците. Жалбоподателят изтъква, че съдиите са напълно зависими от председателя на съда по отношение тяхното професионално израстване и допълнителни предимства, което ги възпира да се противопоставят на неговите желания. По неговото дело промените в съдебния състав винаги са били правени внезапно, без да

се посочват никакви мотиви. По мнение на жалбоподателя, произволните промени са били продиктувани от стремежа на властите присъдата да бъде произнесена от „послушен съдебен състав“ и следователно на съдебния състав по делото е липсвала безпристрастност и независимост.

169. Освен това жалбоподателят твърди, че достъпът до „строго секретна“ информация, като тази, съдържаща се в материалите по неговото дело, е издаден от Федералната служба за сигурност, която в неговия случай е органът за наказателно преследване. Съгласно действащата нормативна уредба, ръководителят на организация, като председател на съд, е лично отговорен за определяне на лицата, на които следва да се предостави достъп до класифицирана информация. Това води до формиране на специална категория „упълномощени съдии“, които получават разрешение за достъп и им се възлага да разглеждат дела, свързани с поверителна информация. Отсъствието от материалите по делото на поето задължение да не разкриват класифицирана информация, което е посочено от правителството, е показателно за факта, че съдиите Gubanova, Koval, Medvedev и Komarova са имали постоянен достъп до секретна информация. Жалбоподателят изтъква, че съдиите с постоянен достъп до класифицирана информация, се ползват с финансови изгоди, като увеличение на заплатата от десет до двадесет и пет процента, в зависимост от степента на достъп до секретна информация. Жалбоподателят твърди, че съдебният състав по неговото дело не е бил формиран „в съответствие с обикновената процедура“, а по-скоро са включени „упълномощени съдии“, лично подбрани от председателя на съда.

170. Правителството твърди, че разпределението на делата между съдиите е задължение на председателя на съда, на негов заместник или на други, определени от тях лица. Дадено дело може да се възлага на друг съдия, ако председателят на състава страда от продължително боледуване, участва в други производства, сам се отведе или му е поискан отвод. Според правителството, неизменността на съдебния състав е основно изискване на руската наказателна процедура. Правителството обяснява, че в случая на жалбоподателя съдия Gubanova се е разболяла и е била заменена от съдия Koval. Удостоверенията за отпуск по болест са доказателство за неразположението на съдия Gubanova, въпреки че тя впоследствие е ходила до Градския съд, за да подписва документи и материали по дела, които е разглеждала преди това. В своето становище по допустимост и основателност на настоящото дело, правителството твърди, че то не е в състояние да коментира последващите промени в съдебния състав, тъй като от делото не са видни основанията за промените. На етапа след като делото бе допуснато за разглеждане,

Правителството твърди, че съдия Koval е заменен от съдия Komarova, поради голямата му натовареност с други текущи наказателни производства.

171. Правителството твърди, че националният закон не налага никакви специални изисквания за съдебния състав по наказателни дела, включващи класифицирана информация. Съгласно чл. 21 от Закона за държавната тайна всички съдии имат достъп до класифицирана информация, без специално разрешение за достъп. Независимо от това, те са длъжни да подпишат, че поемат задължение да не разкриват класифицирана информация и са информирани за евентуалната им отговорност в случай на разкриване. Същото задължение следва да се поема и от съдебните заседатели, които участват в разглеждането на такива дела. Правителството твърди, че съдебният състав в случая на жалбоподателя е формиран в съответствие с обикновената процедура и поради това следва да се приеме, че той е безпристрастен и обективен.

В. Оценка на Съда

172. Първата част в оплакването на жалбоподателя е, че промените в съдебния състав по делото са произволни и несъвместими с изискванията за „независимост“ и „безпристрастност“ на съда.

173. Що се отнася до въпроса за „независимостта“, Съдът подчертава, че за да се установи дали даден съдебен състав може да се счита за „независим“ по смисъла на член 6, параграф 1, трябва да се има предвид, *inter alia*, начинът на назначаване на неговите членове и техният мандат, наличието на гаранции срещу външен натиск и въпросът дали той наистина е независим (вж., *наред с много други източници, Findlay c/y Обединеното кралство*, решение от 25 февруари 1997 г., Reports 1997-I, стр. 281, точка 73).

174. Що се отнася до изискването за „безпристрастност“, два аспекта следва да бъдат взети под внимание. На първо място, съдът трябва да бъде субективно безпристрастен, т.е. никой от членовете на съдебния състав не трябва да има лични предразсъдъци или пристрастия. Личната безпристрастност се предполага, освен ако няма доказателства за обратното. На второ място, съдът трябва да бъде безпристрастен от обективна гледна точка, което означава, че трябва да предлага достатъчно гаранции, за да се изключи всяко основателно съмнение в това отношение. При една обективна проверка трябва да се определи дали, съвсем отделно от личното поведение на съдиите, има установими факти, които могат да породят съмнение относно неговата безпристрастност. В това отношение дори определени изяви могат да бъдат от значение. Това, което се излага на риск, е доверието, което съдилищата в едно демократично общество трябва да вдъхват в

обществото и най-вече в страните по производството (вж. дела *Academy Trading Ltd и други c/y Гърция*, № 30342/96, точки 43—45, 4 април 2000 г. и *Pullar c/y Обединеното кралство*, решение от 10 юни 1996 г., *Reports* 1996-III, точка 29).

175. Тъй като по настоящото дело не са представени доказателства, които да предполагат лично пристрастие от страна на съдебния състав, Съдът ще се съсредоточи върху разглеждането на понятията за независимост и обективна безпристрастност, които са тясно свързани и трябва да се разглеждат заедно (вж. дела *Findlay*, цитирано по-горе, точка 73 и *Bochan c/y Украйна*, № 7577/02, точка 68, 3 май 2007 г.).

176. Съдът подчертава, че ролята на националните съдилища е да управляват делата си така, че да гарантират надлежно администриране на правораздаването. Възлагането на дело на даден съдия или съдебен състав, попада в рамките на свободата на преценка от страна на националните власти по тези въпроси. Съществува широк спектър от фактори като например налични ресурси, квалификация на съдиите, конфликт на интереси, достъпност за страните до мястото на съдебните заседания и т.н., които властите трябва да вземат под внимание при възлагането на дадено дело. Въпреки че не е задача на Съда да преценява дали е имало действителни основания за националните органи да (пре)разпределят делото на конкретен съдия или съдебен състав, Съдът трябва да бъде убеден, че това (пре)разпределяне е съвместимо с член 6, параграф 1, и по-специално с неговите изисквания за обективна независимост и безпристрастност (вж. дело *Bochan*, цитирано по-горе, точка 72).

177. Руското законодателство не съдържа разпоредби, регламентиращи разпределянето на делата между съдиите от даден съд с подходяща компетентност. Член 6.2 от Закона за статута на съдиите предполага, че контролът върху разпределянето на делата трябва да бъде упражняван от председателя на съответния съд по начин, който ще бъде уреден от федерален закон (вж. точка 112 по-горе). Тъй като обаче към днешна дата такъв закон не е влязъл в сила, обичайната практика е делата, завеждани в съдилищата, да се разпределят от председателите на съдилищата по тяхна преценка.

178. След като делото е разпределено и производството е започнало, законът изисква делото да се гледа от един и същ състав до постановяване на окончателно решение. Този принцип, известен като принципа на неизменност на съдебния състав, към релевантния момент е залегнал в чл. 241 от Наказателно-процесуалния кодекс на РСФСР (вж. точка 110 по-горе, понастоящем чл. 242). Правилото за неизменност предвижда възможност за замяна на съдия, който вече не е в състояние да вземе участие в производството, с друг съдия. То се прилага по един и същ начин и към съдиите, и към съдебните

заседатели, тъй като статутът и на двете категории е идентичен в системата на правораздаването (вж. точка 111 по-горе).

179. В случая на жалбоподателя по време на втория процес е имало единнадесет замени в съдебния състав по делото. Четири председателстващи съдии последователно разглеждат делото. Всяка смяна на председателя на състава е последвана от замяна и на двамата съдебни заседатели. Освен това, в един от случаите резервният съдебен заседател е призован да встъпи в делото, а в друг е трябвало да бъде определен нов съдебен заседател, който да замести оттеглилият се от делото. Производството е трябвало да започва отново всеки път, когато нов член се присъединявал към състава.

180. Правителството не обяснява как тази необичайна поредица от промени в съдебния състав – която е учудваща в сравнение с други руски наказателни дела, които са завеждани пред Съда – може да се съчетае със спазването на принципа на неизменност на съдебния състав, фундаменталното значение на който самото то подчертава. Въпросът, който поражда особено голяма загриженост в Съда, са не само правените много чести промени по делото на жалбоподателя, но и че причините за тези замени са посочени само в два случая. Първо, делото е преразпределено от съдия Gubanova на съдия Koval поради леко заболяване на първия съдия, чиято действителност и интензивност се оспорва от жалбоподателя. Второ, съдебният заседател А.А., член на състава на съдия Komarova, се оттегля по семейни причини и е заменен от съдебния заседател А.М. Както правителството призна по време на предварителния етап за допустимост, в описа по делото не са посочени причините за другите замени. В становището си след допускане на настоящото дело за разглеждане, то твърди, че съдия Koval е заменен от съдия Komarova поради продължаване участието на първия в други наказателни производства. Това твърдение обаче е същевременно в разрез с тяхната позиция на предварителния етап на допустимост и се опровергава от факта, че съдия Koval е наследен от съдия Medvedev, а не от съдия Komarova, която встъпва в производството на по-късен етап.

181. Съдът отбелязва, че чл. 241 от Наказателно-процесуалния кодекс на РСФСР само споменава възможността за замяна на съдия, който „вече не е в състояние да вземе участие в производството“, без да определя обстоятелствата, при които такава замяна е възможна или действително необходима. Въпреки изричното искане на Съда в този смисъл, правителството не посочва каквито и да са примери на съдебно тълкуване на въпросната разпоредба. Макар да може да се презумира, че чл. 241 обхваща такива ситуации като доброволното оттегляне на съдия, отвод на една от страните или външни събития, които могат да го/я препятстват да продължи участието си в съдебния състав – например освобождаването му като съдия от

квалификационния съвет, няма индикации, че такива обстоятелства са настъпили по време на съдебното производство. Нито един от заменените съдиите не е изразявал желание да се оттегли от разглеждането на делото, няма уважено искане за отвод срещу него, нито пък са били отстранени или освободени от длъжност като съдии. Макар адекватността на основанията за преразпределение на делото от съдия Gubanova на съдия Koval да е предмет на спор между страните, осем смени на съдиите, членове на състава, разглеждащ делото на жалбоподателя, са извършени по причини, които са останали неизвестни на жалбоподателя и не можаха да бъдат установени в производството в Страсбург. Според оценката на Съда, замяната на член на съдебен състав, за която не се посочва причина, може да бъде квалифицирана само като произволна.

182. По-нататък Съдът отбелязва, че както и при разпределянето на заведените дела между съдиите, правомощието да се преразпределя едно висящо наказателно дело на друг председателстващ състава съдия, обичайно се упражнява от председателя на съответния съд. Впоследствие се оказва, че в настоящия случай две от назначенията са изрично разпоредени от председателя или от изпълняващия длъжността председател на Градския съд (от съдия Gubanova на съдия Koval, а по-късно от съдия Medvedev на съдия Komarova). Както Съдът приема по-горе, законът не определя с някаква степен на точност обстоятелствата, при които може да настъпи такова преразпределяне. Липсата на предвидимост при прилагането на чл. 241 води до последицата, че на председателя на Московски градски съд е имал неограничена преценка по въпроса за замяната на съдии и превъзлагане на делото в случая на жалбоподателя. В тази връзка Съдът подчертава, че чл. 241 не съдържа процедурни гаранции срещу произволно упражняване на правото на преценка. Така той не изисква страните да бъдат информирани за причините за преразпределяне на делото или да им се даде възможност да коментират въпроса (за сравнение делото *Bochan*, цитирано по-горе, точка 72). Освен това, замяната на член на съдебния състав не е посочена в никое процедурно решение, подлежащо на съдебен контрол от по-висша инстанция. Съдът счита, че липсата на каквито и да са процесуални гаранции в текста на закона, прави членовете на съдебния състав уязвими от външен натиск.

183. Накрая, Съдът подчертава, че със сигурност съществува възможност по-висока инстанция или върховният съд да може, при определени обстоятелства, да отстрани дефектите, които са допуснати в производството на първа инстанция (вж. дело *De Cubber c/y Белгия*, решение от 26 октомври 1984 г., серия А, № 86, точка 33). По настоящото дело може да се приеме, че Върховният съд, заседаващ като апелативен съд, би следвало да има правомощието да отмени

присъдата на основание сериозно нарушение на наказателната процедура, като например нарушаване на принципите на неизменност на съдебния състав (чл. 342(4) от Наказателно-процесуалния кодекс на РСФСР). Макар жалбоподателят да посочва това нарушение в апелативната си жалба, Върховният съд потвърждава присъдата в нейната цялост. В резултат на това, той не отстранява въпросния недостатък (вж. дела *Kyprianou c/y Kипър* [ГК], № 73797/01, точка 134, ЕСПЧ 2005- ...; *De Haan c/y Нидерландия*, решение от 26 август 1997 г., *Reports* 1997-IV, точки 52—55; и *Findlay*, цитирано по-горе, точки 78—79).

184. Като взе предвид горните съображения, Съдът приема, че в случая на жалбоподателя руското наказателно право не успява да предостави гаранции, които да са достатъчни, за да се изключи всякакво обективно съмнение относно отсъствието на неподходящ натиск върху съдиите при изпълнението на техните съдебни задължения (сравни дела *Daktaras c/y Литва*, № 42095/98, точка 36, ЕСПЧ 2000-X и, от друга страна, *Sacilor-Lormines c/y Франция*, № 65411/01, точка 67, ЕСПЧ 2006-...). При тези обстоятелства съмненията на жалбоподателя по отношение независимостта и безпристрастността на съда по делото може да се каже, че са обективно обосновани с оглед многократните и чести замествания на членовете на съдебния състав по неговото наказателно дело, които са извършени по неустановени причини и не са ограничени от каквито и да са процесуални гаранции.

185. Следователно има нарушение на член 6, параграф 1 поради липсата на независимост и безпристрастност на съдебния състав. Този извод прави ненужно да се разглежда вторият аспект на оплакването на жалбоподателя относно твърдия избор на председателстващите съдии от специалната категория „упълномощени съдии“.

VII. ТВЪРДЯНО НАРУШЕНИЕ НА ЧЛЕН 6, ПАРАГРАФ 1 ОТ КОНВЕНЦИЯТА ОТНОСНО ПРЕКОМЕРНА ПРОДЪЛЖИТЕЛНОСТ НА НАКАЗАТЕЛНОТО ПРОИЗВОДСТВО

186. Жалбоподателят се оплаква за нарушение на гаранцията за „разумен срок“ по член 6, параграф 1 поради прекомерната продължителност на наказателното производство срещу него.

A. Становища на страните

187. Жалбоподателят посочва, че делото не е сложно, имайки предвид, че последният съдебен състав е постановил решението си само след девет заседания, проведени в продължение на две седмици. Забавянето на производството е било главно по вина на националните

власти. Досъдебното производство е продължило повече от година и първото заседание е отлагано почти два месеца, защото съдията бил в отпуск. На Върховния съд отнема почти седем месеца, за да разгледа първата жалба; по второто апелативно производство делото е било изпратено от Градския съд на Върховния съд почти четири месеца след присъдата, а последващото му разглеждане е продължило пет месеца. Освен това, произволните промени в съдебния състав в значителна степен са довели до забавяне, тъй като всяка смяна на председателя на съда или на съдебен заседател е изисквала разглеждане *de novo*. Позовавайки се на констатациите на Съда по делото *Илийков c/y България* (№ 33977/96, точка 116, 26 юли 2001 г.), жалбоподателят отбелязва, че забавянето вследствие замяната на един от съдебните заседатели на 31 юли 2001 г. е можело да бъде избегнато, в случай че съдът бе назначил резервен съдебен заседател на 20 юли 2001 г., както е предложила неговата защита.

188. Правителството твърди, че не е имало периоди на бездействие по вина на съдебните органи. Градският съд е вземал мерки, за да осигури задълбочена и цялостна проверка на случая и всички отлагания са били „обективно оправдани“. Жалбоподателят често подавал едни и същи искания, като например жалби до председателя на състава и до целия съдебен състав, жалби до прокурора, искания за назначаване на обществен защитник, допускане на допълнителни доказателства и т.н. Разглеждането на неговите искания и предложения отнемало време. Също така определен период от време е бил необходим, за да се разгледат коментарите на жалбоподателя относно протоколите по делото, както и обмена на жалбите между страните. Правителството твърди, че не е имало умишлено бавене от страна на съда по делото на жалбоподателя.

В. Оценка на Съда

189. Съдът подчертава, че разумната продължителност на производството трябва да се преценява в светлината на конкретните обстоятелства по делото, като се имат предвид критериите, установени в съдебната практика на Съда, по-специално сложността на случая, поведението на жалбоподателя и поведението на компетентните власти (вж., наред с много други източници, дело *Nakhmanovich c/y Русия*, № 55669/00, точка 95, 2 март 2006 г.).

190. Съдът приема датата на ареста на жалбоподателя 3 юли 1998 г. като начална точка на наказателното производство. Окончателното решение по делото е постановено на 9 януари 2002 г. Това означава три години и шест месеца по-късно.

191. Съдът отбелязва, че делото е разглеждано два пъти на две инстанции. Независимо от чувствителния характер на делото не

изглежда проблемите пред съда по делото да са били сложни, тъй като постановяването на решение по първото дело в Градския съд отнема четири месеца и по-малко от месец – при второто. И в двата случая обжалваните въпроси са решени в едно заседание. Останалият период от близо две години и половина – едногодишното досъдебно производство е изведено от общата продължителност – се дължи на различни видове забавяне по вина на руските власти. В тази връзка Съдът специално отбелязва забавянията, причинени от няколко необосновани смени на съдебния състав – които изискват процесът да започва отначало – и прекалено дългото „пътуване“ на делото между Градския съд и Върховния съд.

192. От друга страна, Съдът не открива никакво значително забавяне, дължащо се на поведението на жалбоподателя. Що се отнася до обжалванията до съдебните служители и процедурните искания, Съдът подчертава, че жалбоподателят не може да бъде обвиняван за извличане на максимална полза от средствата, предоставени от националното законодателство в защита на собствения си интерес (вж. дело *Skorobogatova c/y Русия*, № 33914/02, точка 47, 1 декември 2005 г.). Освен това фактът, че жалбоподателят е бил задържан под стража изисква специално усърдие от страна на съдилищата, които се занимават със случая, да правораздават експедитивно (вж. дела *Panchenko c/y Русия*, № 45100/98, точка 133, 8 февруари 2005 г. и *Kalashnikov c/y Русия*, № 47095/99, точка 132, ЕСПЧ 2002-VI). Като взе предвид горните обстоятелства, Съдът счита, че продължителността на производството надхвърля „разумния срок“.

193. Следователно има нарушение на член 6, параграф 1 поради прекомерната продължителност на наказателното производство срещу жалбоподателя.

VIII. ТВЪРДЯНО НАРУШЕНИЕ НА ЧЛЕН 6, ПАРАГРАФ 3 ОТ КОНВЕНЦИЯТА

194. Жалбоподателят се оплаква на основание член 6, параграф 3 (b) и (c), че е лишен от адекватни възможности за подготовка на своята защита поради ограничения достъп до обвинителния акт, материалите по делото и собствените си бележки, строго регулирани контакти с екипа на защитата и ужасяващи условия на неговото транспортиране и престой в съда. Релевантните части на член 6, параграф 3 предвиждат:

„3. Всяко лице, обвинено в извършване на престъпление, има следните минимални права:

...

(b) да има достатъчно време и възможности за подготовка на своята защита;

(c) да се защитава лично или да ползва адвокат по свой избор...“

А. Становища на страните

195. Жалбоподателят счита, че правото му на защита е било сериозно накърнено. Той твърди, че не е разполагал с достатъчна правна помощ в първите дни след ареста му, тъй като адвокатът, назначен да го представлява, е бил съученик на следователя и е убеждавал жалбоподателя да признае вината си. От неговия следващ адвокат е поискано да подаде молба за разрешение да го посети във Федералната служба за сигурност, тоест в органа, водещ наказателното преследване. Администрацията на мястото за задържане, което също е управлявано от Федералната служба за сигурност, е отказвала да признае валидността на „многократното“ разрешително, получено от г-жа Moskalenko. Съдиите по делото също издавали разрешения, валидни само за едно посещение. Г-жа Kostromina получила разрешение за неограничен достъп едва след като присъдата влиза в сила. Всеки обмен на документи между него и адвокатите му бил възможен само в мястото за задържане с писмено съгласие на администрацията, която преглеждала документите, които трябвало да бъдат предадени.

196. Жалбоподателят посочва мерки, които са ограничавали способността му да преглежда документите, съдържащи се в наказателното дело. Той и адвокатите му са имали достъп до обвинителния акт и другите материали по делото само в специалния отдел на мястото за задържане или в специалния регистър на Градския съд. Те също така са били длъжни да съхраняват в тези помещения всички бележки, направени по време на съдебния процес, както и копията от жалбите.

197. Накрая, жалбоподателят твърди, че условията на транспортирането му до сградата на съда и неговият престой там в конвойните помещения се е отразявало неблагоприятно на физическите и умствените му способности. Постоянното напрежение, натрупване на умора, недохранване и липса на сън значително намалявали способността му да се защитава по ефективен начин. След съдебното заседание той можел да чете материалите само в изкривено положение, защото ръката му била прикована към маса или стол. Не е бил в състояние да пише с дясната си ръка, тъй като са му слагани белезници.

198. Правителството твърди, че защитата на жалбоподателя е била поверена на четирима защитници по негов избор. Те са могли да посещават жалбоподателя в мястото за задържане, без никакви ограничения по отношение на честотата или продължителността на посещенията си. Московският градски съд не е пречил на жалбоподателя да контактува със своите адвокати; той не е налагал никакви ограничения по отношение броя на посещенията и е давал

разрешение за посещение всеки път, когато такова е искано, с изключение на един случай (вж. точка 90 по-горе). Макар оплакванията на жалбоподателя до прокуратурата, съда и други държавни органи да не са били подлагани на цензура, неговата кореспонденция с адвоката е следена от администрацията на мястото за задържане в съответствие с чл. 20 от Закона за задържането под стража.

199. Правителството посочва, че жалбоподателят е имал достъп до обвинителния акт по време на съдебните заседания и в мястото на задържане. Искането му да получи копие от обвинителния акт, което да вземе със себе си в килията му, е отхвърлено, тъй като обвинението съдържа класифицирана информация.

200. Правителството твърди, че жалбоподателят е бил с белезници само когато е воден от конвойните помещения на Московски градски съд за съдебното заседание. В съдебната зала белезниците са сваляни.

В. Оценка на Съда

201. Тъй като изискванията на член 6, параграф 3 следва да се разглеждат като отделни аспекти на правото на справедлив съдебен процес, гарантирано от параграф 1, Съдът ще разгледа оплакванията и по двете разпоредби, взети заедно (вж., наред с други източници, решение по делото *Poitrinol c/y Франция*, решение от 23 ноември 1993 г., серия А, № 277 А, точка 29). Съдът счита, че с цел да се установи дали в рамките на наказателното производство е спазено правото на защита на жалбоподателя, е необходимо, първо, да се разгледат проблемите на предоставената му правна помощ и второ – достъпът, осигурен на него и на адвокатите му до материалите по делото, и накрая последиците, които условията за транспортиране на жалбоподателя и престой в съдебната сграда са оказали върху способността му да подготвя защитата си.

1. Ограничения за правна помощ

202. Съдът отбелязва, че контактите между жалбоподателя и неговите адвокати са били възможни само въз основа на разрешения, издавани от органа, водещ делото.

203. Съдът подчертава, че принципът на равнопоставеност на страните като един от белезите на по-широкото понятие за справедлив процес по член 6, параграф 1, изисква на всяка страна да се предостави достатъчна възможност да отстоява тезата си при условия, които не я поставят в по-неизгодно положение спрямо нейния опонент. В този контекст се придава важност както на проявленията, така и на повишената чувствителност към справедливото правораздаване (вж. дела *Vulut c/y Австрия*, решение от 22 февруари 1996 г., *Reports* 1996-

II, точка 47 и *Borgers c/y Белгия*, решение от 30 октомври 1991 г., серия A, № 214-B, точка 24).

204. Относно фактите Съдът отбелязва, че адвокатът на жалбоподателя е трябвало да иска специално разрешение, за да го да посещава и да се среща с него. Разрешенията били валидни само за едно посещение и опитите на адвокатите да удължат техния срок на валидност, се оказват неуспешни. Разрешенията се издават от органа, който отговаря за делото. След като Конституционният съд обявява за противоконституционни разпоредбите на Закона за задържането под стража, които предоставят на органа, отговарящ за наказателното дело, преценка по въпроса за срещите с адвокат (вж. точка 92 по-горе), адвокатът на жалбоподателя получава неограничено разрешение; към този момент обаче присъдата вече е била потвърдена в последната инстанция. От това следва, че по време на цялото наказателно производство адвокатските посещения при жалбоподателя са били в зависимост от разрешението на властите.

205. Наказателното преследване в случая на жалбоподателя е образувано и проведено от Федералната служба за сигурност. Мястото за задържане Lefortovo, където е държан жалбоподателят, е също под юрисдикцията на Федералната служба за сигурност. При тези обстоятелства прокуратурата се е ползвала с неограничен достъп до жалбоподателя за своите собствени цели, като упражнява и пълен и ефективен контрол върху контактите му с неговия защитник, който е бил длъжен да подава молба за издаване на разрешение от следовател – офицер от Федералната служба за сигурност – всеки път, когато е искал да го посети в мястото на задържането му. Съдът взема под внимание твърдението на правителството, че в нито един момент в хода на производството не е отказвано разрешение за посещение от адвокат безпричинно. Въпреки това, Съдът не се съмнява, че необходимостта да се подава молба за индивидуално разрешение за всяко посещение, създава значителни практически трудности при упражняване правото на защита, тъй като това отнема време и усилия от мисията по същество на екипа на защитата. Това, което поражда у Съда още по-голямо безпокойство е, че този режим поставя защитата в положение на зависимост от, и подчинение на, преценката на прокуратурата и следователно нарушава равнопоставеността на страните. На няколко пъти Федералната служба за сигурност злоупотребява с господстващото положение, което има по въпроса, като отказва да приеме искането на г-жа Moskalenko за неограничено разрешение или заплахи за наказателно преследване срещу нея при липсата на каквито и да са доказателства, че разрешението е подправено (вж. точки 88 и 89 по-горе).

206. По-нататък Съдът отбелязва, че правителството пропуска изобщо да коментира относно правното основание, което позволява на

националните власти да изискват специални разрешения за посещения на адвокат, на първо място. Нищо в текста на чл. 18 от Закона за задържане под стража не предполага, че пълномощно от адвокатската кантора и документ за самоличност не са достатъчни за разрешаване на посещения при жалбоподателя от професионални адвокати, всички от които са били законни представители на жалбоподателя. Като се има предвид, че чл. 18 изрично изисква съгласие от страна на компетентния орган за посещение от семейството, правителството не посочва, че посещенията на адвоката могат да подлежат на такова съгласие. От това следва, че изискването от адвоката на жалбоподателя да иска разрешение, за да го посети, не само е прекалено обременяващо за екипа на защитата, но е лишено и от правно основание и следователно е произволно.

207. В светлината на гореизложеното, Съдът приема, че контролът, упражняван от прокуратурата по отношение достъпа до жалбоподателя от неговия адвокат подкопава представата за справедлив съдебен процес и принципа на равнопоставеност на страните.

2. Преглед на документите, разменяни с жалбоподателя

208. В допълнение към искането на разрешение за посещения, адвокатът на жалбоподателя и самият жалбоподател е трябвало да получават специално разрешение от администрацията на мястото за задържане за всички документи, които желаят да си предадат. Преди да бъдат предадени, документите са прочитани от администрацията.

209. Съдът подчертава, че правото на обвиняемия да общува със своя законен представител при условия, които благоприятстват пълно и неограничено обсъждане, е част от основните изисквания за справедлив съдебен процес в едно демократично общество и произтича от член 6, параграф 3 (с) от Конвенцията. Ако адвокатът не е в състояние да се среща с клиента си и да получава поверителни инструкции от него без надзор, неговата помощ ще стане до голяма степен безполезна, докато Конвенцията има за цел да „гарантира не теоретични или илюзорни права, а права, които са фактически и ефективни“ (вж. дело *Artico c/y Италия*, решение от 13 май 1980 г., серия А, № 37, точка 33). Значението на правата на защитата от осигуряване на поверителност в отношенията между обвиняемия и адвокатите му е потвърдена в различни международни договори и от практиката на Съда (вж. дела *Öcalan* срещу Турция [ГК], № 46221/99, точка 133, ЕСПЧ 2005-IV; *Brennan c/y Обединеното кралство*, № 39846/98, точки 38—40, ЕСПЧ 2001-X и *Campbell c/y Обединеното кралство*, решение от 25 март 1992 г., серия А, № 233, точка 47).

210. Съдът отбелязва, че чл. 20 от Закона за задържане под стража – който очевидно е правното основание за преглед на документите, разменяни между жалбоподателя и неговите адвокати – предвижда

цензура на цялата кореспонденция на задържаните като цяло, без да се прави изключение за привилегирована кореспонденция, такава като с адвоката. В тази връзка Съдът подчертава, че кореспонденцията с адвокатите, независимо от нейната цел, винаги е привилегирована и че четенето на пощата на затворника до и от адвокат е допустимо само в изключителни случаи, когато властите имат основателна причина да вярват, че с тази привилегия се злоупотребява в това, че съдържанието на писмото застрашава сигурността на затвора или безопасността на други лица или по друг начин има престъпен характер (вж. дело *Campbell*, цитирано по-горе, точка 48).

211. Както беше отбелязано по-горе, мястото на задържане Lefortovo е управлявано от същия орган, който води делото срещу жалбоподателя. По този начин, рутинният преглед на всички документи, разменяни между жалбоподателя и неговия екип по защитата води до предварително познаване от прокуратурата на стратегията за защита и поставя жалбоподателя в неизгодно положение спрямо неговия опонент. Това явно нарушение на поверителността на отношенията клиент-адвокат не може да се отрази по друг начин освен неблагоприятно върху правото на жалбоподателя на защита и да превърне правната помощ, която получава, в голяма степен безполезна. Не се твърди, че прилагането на тази тежка мярка по време на цялото наказателно производство, е оправдано от някакви извънредни обстоятелства или предишни злоупотреби с тази привилегия. Съдът счита, че прегледът на документите, разменяни между жалбоподателя и неговия защитник е посегателство върху правата на защита по прекомерен и произволен начин.

212. Съответно, Съдът намира, че рутинният преглед на материалите на защитата от органа за наказателно преследване е в нарушение на принципа на равнопоставеност на страните и подкопава правата на защитата в значителна степен.

3. Ограничения относно преглед на материалите по делото и на бележките

213. Между страните няма спор, че обвинителният акт, други материали по делото и бележките, водени от жалбоподателя и неговия екип по защитата, са били достъпни само в специалния отдел на мястото за задържане или в специален регистър на Градския съд.

214. Съдът подчертава, че член 6 от Конвенцията, четен в неговата цялост, гарантира правото на обвиняемия да участва ефективно в наказателния процес. Понятието за „ефективно участие“ в наказателен процес включва правото да се водят бележки, за да се улесни поведението на защитата, независимо от това дали обвиняемият е представляван от адвокат или не. Всъщност, защитата на интересите на обвиняемия може да бъде най-добре обслужена от приноса на

обвиняемия към поведението на неговия адвокат по делото преди обвиняемият да бъде призован да даде показания (вж. дела *Matyjek c/y Полша*, № 38184/03, точка 59, ЕСПЧ 2007- ... и *Pullicino c/y Малта* (dec.), № 45441/99, 15 юни 2000 г.).

215. Правителството признава, че искането на жалбоподателя за копие от обвинителния акт е отказано с мотива, че той съдържа поверителна информация. По време на производството обвинителният акт е съхраняван или в специален отдел на мястото за задържане, или в специален регистър на Градския съд, от където той не е можел да се изнася. Правителството не оспорва твърдението на жалбоподателя, че всички други материали по делото и бележките, водени по време на съдебните заседания, независимо дали от жалбоподателя или от неговите представители, е трябвало да бъдат предавани в специален регистър след съдебните заседания.

216. Съдът приема, че съображения, свързани с националната сигурност, може, при определени обстоятелства, да изискват налагането на процесуални ограничения по дела, свързани с държавна тайна. Независимо от това, дори когато националната сигурност е изложена на риск, понятията за законност и върховенство на закона в едно демократично общество изискват мерките, засягащи основни права на човека, като например правото на справедлив съдебен процес, да имат законно основание и да са подходящи за постигане на тяхната защитна функция. В настоящото дело правителството не се позовава на каквато и да е законова, подзаконова или друга разпоредба на вътрешното право, регламентираща дейността на специалните секции в местата за задържане под стража или на специалните регистри в съдилищата. Нито посочва някаква обосновка за всеобхватния характер на ограниченията спрямо достъпа на жалбоподателя до материалите по делото. То не обяснява защо националните органи не са били в състояние да изготвят обвинителния акт така, че класифицираната информация да се съдържа в отделно приложение, което след това да е единствената част с ограничен достъп. По същия начин, не е видно руските власти да са разглеждали възможността материалите по делото, съставляващи държавна тайна, да бъдат разделени от всички други материали, като например процедурни решения на съдилищата, достъпът до които по принцип трябва да бъде неограничен. Накрая, Съдът счита фактът, че жалбоподателят и неговият екип по защитата не са могли да изнасят собствените си бележки, за да ги покажат на експерт или да ги използват за каквато и да е друга цел, ефективно им е попречило да използват информацията, съдържаща се в тях, тъй като след това е трябвало да разчитат единствено на своите спомени (вж. дела *Matyjek*, цитирано по-горе, точка 59 и *Luboch c/y Полша*, № 37469/05, точка 64, 15 януари 2008 г.).

217. Съдът вече е постановявал, че неограничен достъп до материалите по делото и неограничено използване на каквито и да са бележки, включително, ако е необходимо, възможността за получаване на копия от съответните документи, са важни гаранции за справедлив съдебен процес в контекста на една лустрационна процедура. Невъзможността да се позволява такъв достъп натежава, според оценката на Съда, в полза на констатацията, че принципът на равнопоставеност на страните се нарушава (вж. дела *Matyjek*, точки 59 и 63 и *Luboch*, точки 64 и 68, и двете цитирани по-горе). Тази констатация се отнася *a fortiori* към обстоятелствата по конкретния случай, когато срещу жалбоподателя се води дело и той може да загуби не само доброто си име или възможността да заема държавна служба (както при едно лустрационно производство), но и свободата си. Освен това, както Съдът приема по-горе, ограниченията на достъпа на жалбоподателя до материалите по делото и бележките нямат основание във вътрешното законодателство и са прекалено широки по своя обхват.

218. Поради това Съдът счита фактът, че жалбоподателят и неговият екип по защитата не са получавали подходящ достъп до документите по делото, както и че са ограничавани в използването на техните бележки, е създал трудностите, срещнати при подготовката на неговата защита.

4. Последници от условията на транспортиране и ограничаване подготовката на защитата

219. Накрая, жалбоподателят твърди, че той не е бил в състояние да се подготвя добре за съдебните заседания поради ужасяващите условия, в които той е транспортиран до сградата на съда и по време на престоя му там.

220. Съдът също така подчертава, че член 6, параграф 3 (b) гарантира на обвиняемия „достатъчно време и възможности за подготовка на своята защита“ и следователно предполага, че дейността на неговата защита по съществуването на делото може да съдържа всичко, което е „необходимо“, за да се подготви основния съдебен процес. Обвиняемият трябва да има възможност да организира защитата си по подходящ начин и без ограничение по отношение възможността да представи всички релевантни аргументи пред съда по делото и по този начин да повлияе на изхода от производството (вж. дела *Mayzit c/y Русия*, № 63378/00, точка 78, 20 януари 2005 г.; *Connolly c/y Обединеното кралство* (dec.), № 27245/95, 26 юни 1996 г. и *Can c/y Австрия*, № 9300/81, Commission's report от 12 юли 1984 г., Серия А, № 96, точка 53).

221. Що се отнася до „възможностите“ Съдът не се е произнасял, че когато едно лице е задържано под стража в очакване гледането на

неговото дело, този термин може да включва такива условия на задържане, които да позволяват на човек да чете и пише с разумна степен на концентрация (вж. дело *Mauzit*, цитирано по-горе, точка 81). По дело, в което жалбоподателите е трябвало да се изправят в един жизнено важен съдебен процес в състояние на понижена физическа и психическа устойчивост след изтощителен трансфер през нощта от затворническия микробус, Съдът отбелязва това обстоятелство като един от факторите, които се отразяват неблагоприятно на изискванията за справедлив съдебен процес. След това Съдът продължава, че „въпреки помощта на техните адвокати, които са имали възможност да правят изявления, това обстоятелство, жалко само по себе си, несъмнено отслабва позицията [на жалбоподателите] в един жизненоважен момент, когато те имат нужда всичките си сили, за да се защитят и, по-специално, да се изправят на разпит в самото начало на процеса и да се консултират ефективно с техния адвокат“ (вж. дело *Barberà, Messegue u Jabardo c/y Испания*, решение от 6 декември 1988 г., серия А, № 146, точки 71 и 89). По подобен начин, Съдът намира нарушение на член 6, параграфи 1 и 3 в случай, когато съдебното заседание по наказателно дело продължило повече от седемнадесет часа, като в резултат от това не само обвиняемият и защитата му, но и съдиите, са били в състояние на силно изтощение (вж. дело *Makhfi c/y Франция*, № 59335/00, точки 40—41, 19 октомври 2004 г.).

222. В настоящото дело Съдът взема под внимание направените по-горе констатации по член 3 от Конвенцията, че жалбоподателят е бил задържан, транспортиран и държан в сградата на съда в изключително тясно пространство, без адекватен достъп до естествена светлина и въздух или подходяща организация за доставяне на храна. Жалбоподателят не е можел да чете или да пише, тъй като е държан в прекалено малко пространство с много други задържани. Страданието и безсилието, които жалбоподателят трябва да е чувствал поради нечовешките условия на транспорт и изолация, несъмнено са нарушавали способността му за концентрация и интензивна умствена дейност в часовете непосредствено предхождащи съдебните заседания. Вярно е, че той е бил подпомаган от екип професионални адвокати, които биха могли да правят изявления от негово име. Независимо от това, като се има предвид естеството на разглежданите в производството въпроси и тяхната тясна връзка с областта на компетентност на жалбоподателя, Съдът счита, че способността му ефективно да инструктира адвокатите си и да се консултира с тях е от основно значение. Кумулативният ефект от посочените по-горе условия и неадекватността на наличните възможности изключва всякаква възможност за предварителна подготовка на защитата на

жалбоподателя, особено като се вземе предвид, че той не е можел да преглежда материалите по делото или бележките си в килията си.

223. Поради това Съдът счита, че на жалбоподателя не са предоставени достатъчно възможности за подготовка на неговата защита, което накърнява изискванията за справедлив процес и равнопоставеност на страните.

5. Заключение на Съда

224. В заключение, Съдът намира, че съдебният процес на жалбоподателя е бил несправедлив по следните причини: прокуратурата има неограничено право на преценка по въпроса за посещения на адвокат и обмен на документи, достъп на жалбоподателя и неговия адвокатски екип до материалите по делото и техните собствени бележки са силно ограничени и на последно място, жалбоподателят не е разполагал с подходящи условия за подготовка на своята защита. Общият ефект от тези трудности, взети като цяло, толкова ограничава правото на защита, че принципът на справедлив съдебен процес, както е залегнал в член 6, е нарушен.

225. Следователно има нарушение на член 6, параграф 1 от Конвенцията във връзка с член 6, параграф 3 (b) и (c).

IX. ТВЪРДЯНО НАРУШЕНИЕ НА ЧЛЕН 7 ОТ КОНВЕНЦИЯТА

226. Жалбоподателят се оплаква на основание член 7 от Конвенцията, че осъждането му е въз основа на непредвидимо и ретроактивно прилагане на закона, тъй като по времето, когато той бил извършвал твърдяните престъпления, не е имало задължителен списък на държавни тайни. Член 7 предвижда:

„1. Никой не може да бъде осъден за действие или бездействие, което в момента на неговото извършване не е било квалифицирано като престъпление по националното или международното право...

2. Този член не изключва съденето и наказването на което и да е лице за действие или бездействие, които в момента на тяхното извършване са представлявали престъпление в съответствие с общите принципи на правото, признати от цивилизованите народи.“

A. Становища на страните

227. Жалбоподателят твърди, на първо място, че по неговото дело чл. 275 от Наказателния кодекс на Руската федерация е бил приложен ретроактивно, поради това, че този кодекс е влязъл в сила едва на 1 януари 1997 г. Освен това наказанието по чл. 275 е по-тежко отколкото това по чл. 64 от Наказателния кодекс на РСФСР, тъй като сроковете за лишаване от свобода са по-дълги.

228. На второ място, жалбоподателят посочва, че е осъден за предаване на държавни тайни, извършено в периода до есента на 1997 г. Той подчертава обаче, че съгласно чл. 29, параграф 4 от Конституцията с федерален закон трябва да се приеме списък с информация, съставляваща държавна тайна. До приемането на измененията от 6 октомври 1997 г. Законът за държавната тайна посочва само информацията, която *може* да бъде класифицирана като държавна тайна, а не действителен списък на държавни тайни. Нито решението на правителството от 18 септември 1992 г., нито указът на президента от 30 ноември 1995 г. представляват „закон“ в националната правна система. Съществуването на законова празнота в уредбата на държавната тайна е призната от членове на парламента по време на обсъждането на измененията в Закона за държавната тайна, както и от решенията на Върховния съд от 17 април 2000 г. по делото на морския офицер г-н Nikitin и от 25 юли 2000 г. в собственото дело на жалбоподателя. Жалбоподателят поддържа, че при отсъствие на ясна уредба за информацията, съставляваща държавна тайна в периода преди 6 октомври 1997 г., той не е бил в състояние основателно да предвиди, че предаването на определена информация ще го изложи на наказателна отговорност. Той също така заявява, че осъждането му представлява непредвидима промяна в позицията на Върховния съд, както е посочена в споменатите по-горе решения от 17 април и от 25 юли 2000 г.

229. Накрая, жалбоподателят твърди, че естеството на работата му като дипломат предполага обмен на информация с чуждестранните му колеги. Той е автор на много публикации и презентации по корейски въпроси. Поради това той не е можел да предвиди, че може да бъде привлечен под наказателна отговорност за предаване на информация, която не представлява държавна тайна, като копия от договори между Русия и КНДР или официални директории, публикувани от Министерството на външните работи.

230. Правителството твърди, че обвиненията срещу жалбоподателя правилно са квалифицирани по чл. 275 от Наказателния кодекс на Руската федерация. Въпреки че жалбоподателят е извършил някои от престъпленията преди влизането му в сила, той е приложим, тъй като предвижда по-леко наказание за държавна измяна: лишаване от свобода вместо смъртно наказание.

231. Правителството посочва, че жалбоподателят е поел задължение да не разкрива държавни тайни и вътрешна информация след като постъпва в Министерство на външните работи на СССР на 12 септември 1990 г. Вещите лица установяват, че документите, предадени от него на г-н С., са съдържали информация, съставляваща държавна тайна, както и че са носели надпис „секретно“ или „строго секретно“. С решение от 20 декември 1995 г. Конституционният съд

потвърждава, че въвеждането на наказателни санкции за предаване на държавна или военна тайна на чужда държава, не противоречи на Конституцията. Терминологичната разлика между първоначалната формулировка на чл. 5 от Закона за държавната тайна и текстът, изменен на 6 октомври 1997 г., не може да обоснове извода, че преди влизането в сила на измененията дадено лице не може да бъде подведено под наказателна отговорност за посегателство върху конституционните основи и сигурността на Русия. Относно решенията на Върховния съд от 17 април и 25 юли 2000 г., правителството твърди, че те не могат да създадат правила, регламентиращи бъдещи съдебни решения, защото руската правна система не е основана на прецедентното право.

232. По-нататък правителството подчертава, че престъплението „шпионаж“, както е определено в чл. 275 и чл. 276 от Наказателния кодекс на Руската федерация, включва събиране както на класифицирана, така и на неклассифицирана информация с цел предаването им на чужд агент. Следствието е събрало доказателства, които сочат, че жалбоподателят е бил наясно с класифицираното естество на информацията, която е събрал и че умишлено е предал информацията на г-н С., за когото му е известно, че е агент на чуждо разузнаване. Осъждането за шпионаж на жалбоподателя е основано върху установения факт, че той е събирал, съхранявал и предавал информация – не непременно съставляваща държавна тайна – по искане на чужда разузнавателна служба с цел да навреди на сигурността на Руската федерация.

В. Оценка на Съда

1. Общи принципи

233. Съдът подчертава, че гаранцията, залегнала в член 7 от Конвенцията, е съществен елемент на правовата държава. Тя не се ограничава само до забрана на ретроактивното прилагане на наказателния закон във вреда на обвиняемия. Тя също така олицетворява, в по-общ план, принципа, че престъпленията и налаганите за тях наказания могат да се определят само със закон (*nullum crimen, nulla poena sine lege*) и принципа, че наказателното право не трябва да се тълкува разширително във вреда на обвиняемия, например по аналогия. От тези принципи следва, че дадено престъпление трябва ясно да бъде определено в закон. Това изискване е изпълнено, когато лицето може да знае от текста на съответната разпоредба и, ако е необходимо, с помощта на тълкуването на съда това, за какви действия и бездействия ще подлежи на наказателна отговорност. Говорейки за „закон“, член 7 намеква точно за същото,

което Конвенцията има предвид навсякъде другаде, когато използва този термин, понятие, което включва както писано, така и обичайно законодателство и предполага качествени изисквания, особено тези за достъпност и предвидимост (вж., наред с други източници, дела *SW c/y Обединеното кралство* и *C.R. c/y Обединеното кралство*, решения от 22 ноември 1995 г., серия А, № 335-С, точки 34—35 и точки 32—33; и *Streletz, Kessler u Krenz c/y Германия* [ГК], № 34044/96, 35532/97, 44801/98, точка 50, ЕСПЧ 2001-II).

234. Във всяка правна система, включително в наказателното право, дори дадена законова разпоредба да е ясно формулирана, неизбежен елемент е съдебното тълкуване. Винаги ще има нужда от изясняване на съмнителни моменти и от адаптиране към променящите се обстоятелства. Всъщност в държавите – страни по Конвенцията, по-нататъшното развитие на наказателното право чрез съдебно законотворчество е добре укрепена и присъща част от правната традиция. Член 7 от Конвенцията не може да се чете като премахващ постепенното изясняване на разпоредбите за наказателна отговорност чрез съдебно тълкуване по отделни дела, при условие че произтичащото развитие е в съответствие с престъплението по същество и може разумно да бъде предвидено (вж., наред с другите, дела *S.W.*, цитирано по-горе, точка 36; *Streletz, Kessler u Krenz*, цитирано по-горе, точка 50; и *K.-HW c/y Германия* [ГК], № 37201/97, точка 45, ЕСПЧ 2001-II).

2. Прилагане на принципите по настоящото дело

235. В светлината на тези принципи по отношение обхвата на своя надзор, Съдът отбелязва, че не е негова задача да се произнеса по индивидуалната наказателна отговорност на жалбоподателя, което е въпрос преди всичко на оценка на националните съдилища, а да разгледа от гледна точка на член 7, параграф 1 от Конвенцията дали деянията на жалбоподателя по времето, когато са извършени, съставляват престъпление, дефинирано достатъчно достъпно и предвидимо от руското или международното законодателство.

236. Жалбоподателят твърди, първо, че тъй като деянията са извършени преди влизането в сила на Наказателния кодекс на Руската федерация, прилагането на този кодекс с обратна сила е в нарушение на член 7.

237. Съдът отбелязва, че Наказателният кодекс на Руската федерация изрично предвижда неговото ретроактивно прилагане към деяния, извършени преди влизането му в сила, ако за съответното престъпление е предвидена по-лека санкция, отколкото по стария наказателен закон (чл. 10). Държавната измяна е наказуема до 1 януари 1997 г. по чл. 64 от Наказателния кодекс на РСФСР, а след това по чл. 275 от Наказателния кодекс на Руската федерация, който дефинира

престъплението по сходен начин. Наказанията обаче са различни: докато чл. 64 предвиждал, че държавната измяна се наказва с лишаване от свобода или смъртно наказание, чл. 275 за същото по вид престъпление предвижда лишаване от свобода като основно наказание. И по двата кодекса като съпътстващо наказание може да бъде налагана конфискация.

238. Тъй като престъплението държавна измяна по Наказателния кодекс на Руската федерация е по-леко наказуемо (*lex mitius*) отколкото сходното престъпление по Наказателния кодекс на РСФСР, по силата на горепосочените разпоредби, първият е този, който се прилага към деянията, извършени преди или след влизането му в сила. От това следва, че оплакването на жалбоподателя за прилагане на наказателния закон с обратно действие не в негова полза е неоснователно (сравни дело *Streletz, Kessler u Krenz*, цитирано по-горе, точки 53—55).

239. Съдът отбелязва, че националните съдилища намират жалбоподателя за виновен в държавна измяна, която квалифицират като шпионаж. „Шпионаж“ е една от формите на държавна измяна, изброени в чл. 275 от Наказателния кодекс на Руската федерация и описан по-подробно в чл. 276 от Кодекса. Съгласно чл. 276 престъплението „шпионаж“ не се ограничава до предаването на държавни тайни на чужди агенти, а включва и събирането и предаването на „друга“, тоест неklasифицирана, информация по искане на чужда разузнавателна служба.

240. Правителството посочва, че националните съдилища са констатирани всички елементи на състава на престъплението „шпионаж“ в деянията на жалбоподателя. Така е установено, че жалбоподателят има чести контакти с г-н С., който е бил представител на разузнавателната служба на Южна Корея. Документи, получени от КСИА, посочват жалбоподателя като московски резидент на тази организация. Жалбоподателят копира някои работни документи съгласно списък, изготвен от г-н С. и му предава тези документи. Националните съдилища считат тези елементи за достатъчни, за да намерят жалбоподателя виновен в престъплението държавна измяна под формата на шпионаж, като вземат предвид по-специално факта, че не е задължително това престъпление да включва предаване на информацията, съставляваща държавна тайна. Съдът счита, че това тълкуване е в съответствие със същността на престъплението шпионаж, както е дефинирано в руското законодателство.

241. На второ място, при вземането на решение дали тълкуването на националните съдилища на престъплението шпионаж е можело разумно да бъде предвидено от жалбоподателя към релевантния момент, Съдът отбелязва, че както Наказателният кодекс на РСФСР (чл. 64 и чл. 65), така и Наказателният кодекс на Руската федерация

дефинират понятието „шпионаж“ по сходен начин. Тези разпоредби изрично посочват събирането на „друга информация“ (тоест, несъставляваща държавна тайна) по искане на чужда разузнавателна служба. Съдът счита, че последствията от неспазването на тези закони са били достатъчно предвидими, не само с помощта на правни съвети, но и като въпрос на здрав разум (сравни дело *Kuolelis и други c/y Литва*, № 74357/01, 26764/02 и 27434/02, точка 121, 19 февруари 2008 г.). Освен това, Съдът подчертава, че тълкуването на приложното поле на престъплението, което е – както е в настоящия случай – в съответствие със същността на това престъпление, трябва по принцип да се счита за предвидимо (вж. дело *Jorgic c/y Германия*, № 74613/01, точка 109, ЕСПЧ 2007-... (извлечения). Следователно няма нарушение на член 7 от Конвенцията.

242. Както Съдът отбелязва по-горе, престъплението държавна измяна под формата на шпионаж се състои от две деяния, включващи както държавни тайни, така и неклассифицирана информация. Дали по дадено дело е установено извършването на едното или и на двете деяния, не оказва влияние върху характеристиката, придадена на тези деяния от закона. Имайки предвид, че правната квалификация е идентична и в двете ситуации, Съдът не намира никакво правно основание да приеме, че и в двата случая ще бъде наложено по-тежко наказание. При тези обстоятелства, като взе предвид горното заключение, че осъждането на жалбоподателя за предаване на неклассифицирана информация не е в нарушение на член 7, параграф 1 от Конвенцията, Съдът не счита за необходимо да разглежда отделно дали жалбоподателят е могъл разумно да предвиди, че той ще бъде осъден по силата на същата разпоредба от Наказателния кодекс за предаване на поверителна информация, за която впоследствие е установено, че съставлява държавна тайна.

Х. ТВЪРДЯНО НАРУШЕНИЕ НА ЧЛЕН 8 ОТ КОНВЕНЦИЯТА ОТНОСНО ОГРАНИЧЕНИЯ НА СЕМЕЙНИ ПОСЕЩЕНИЯ

243. Жалбоподателят се оплаква на основание член 8 от Конвенцията за незаконни и несъразмерни ограничения на семейни посещения. Член 8 предвижда:

„1. Всеки има право на зачитане на личния и семейния си живот, на жилището и на тайната на кореспонденцията.

2. Намесата на държавните власти в упражняването на това право е недопустима, освен в случаите, предвидени в закона и необходими в едно демократично общество в интерес на националната и обществената сигурност или на икономическото благосъстояние на страната, за предотвратяване на безредици или престъпления, за защита на здравето и морала или на правата и свободите на другите.“

А. Становища на страните

244. Жалбоподателят посочва, че никакви семейни посещения не са разрешавани по време на първите девет месеца след ареста му. В следващи периоди посещенията са ограничавани по брой и времетраене: позволявани са му две посещения на месец по един час всяко. Освен това, той е разделян от жена си или дъщеря си със стъклена преграда и говорел с тях само чрез интерфон и в присъствието на надзирател. Освен това, благодарение на установената административна практика на Върховния съд, на него не са му разрешавани никакви семейни посещения от 3 март до 5 септември 2000 г. и от 7 декември 2001 г. до 10 януари 2002 г., докато са разглеждани жалбите срещу присъдата му.

245. Правителството твърди, че по време на досъдебното производство следователите „основателно са ограничили“ посещенията от роднини на жалбоподателя съгласно чл. 18 от Закона за задържането под стража. В следващи периоди на роднините на жалбоподателя е позволявано да го посещават на регулярна основа.

В. Оценка на Съда

246. Съдът подчертава, че задържането като всяка друга мярка за ограничаване на свободата, налага присъщите ограничения върху неговия личен и семеен живот. Въпреки това, съществена част от правото на задържания на зачитане на семейния живот е властите да му позволяват, или, ако е необходимо, да му съдействат за поддържането на контакт с най-близките му роднини. Такива ограничения като ограниченията, налагани върху броя на семейните посещения, надзора над тези посещения и ако това е оправдано от характера на престъплението – подлагането на задържания на специален затворнически режим или специална организация на посещенията, съставляват намеса в правата му по член 8, но сами по себе си не нарушават тази разпоредба. Независимо от това, всяко ограничение от такъв вид следва да „предвидено в закона“, трябва да преследва една или повече от законните цели, изброени в параграф 2, и, в допълнение, трябва да бъде оправдано като „необходимо в едно демократично общество“ (вж., наред с други източници, дела *Estrikh c/y Латвия*, № 73819/01, точка 166, 18 януари 2007 г.; *Kučera c/y Словакия*, № 48666/99, точка 127, ЕСПЧ 2007-... (извлечения); и *Klameckí c/y Полша (№ 2)*, № 31583/96, точка 144, 3 април 2003 г.).

247. Жалбоподателят твърди и това не се оспорва от правителството, че през определени периоди от задържането му на него не са му били разрешавани никакви семейни посещения, че в останалите периоди семейните посещения са ограничени до две

едночасови срещи на месец и че той винаги е бил отделен от семейството си с решетки и стъклена преграда. Съдът намира, че тези ограничения съставляват намеса в правото на жалбоподателя на зачитане на семейния му живот (вж. *Messina c/y Италия (№ 2)*, № 25498/94, точка 62, ЕСПЧ 2000-Х). Поради това сега ще пристъпи към разглеждане на това дали всяко едно от посочените по-горе ограничения е било оправдано в конкретния случай.

1. Отказ на семейни посещения

248. Жалбоподателят не е имал право на никакви семейни посещения от юли 1998 г. до април 1999 г. и от март до септември 2000 г., както и през декември 2001 г. и януари 2002 г.

249. Съдът трябва първо да провери дали отказът на семейни посещения е „предвиден в закона“. Намесата се основава на чл. 18 от Закона за задържане под стража, който предвижда дискреционно право на следователя да разрешава до две семейни посещения на месец. Следователно Съдът е убеден, че отказът има основание във вътрешното право. Той отново изтъква обаче, че изразът „предвидени в закона“ не просто изисква оспорената мярка да има основание във вътрешното право, но се отнася и до качеството на въпросния закон. Законът трябва да е достатъчно ясно формулиран, за да дава на правните субекти адекватни индикации относно обстоятелствата и условията, при които публичните власти имат право да прибегват до оспорваните мерки. Освен това, вътрешното право трябва да предоставя мерки за правна защита срещу произволна намеса от публичните власти в правата, гарантирани от Конвенцията. По въпроси, засягащи основните права, в противоречие с принципа на правовата държава е правна преценка, предоставена на изпълнителната власт, която да е израз на неограничена власт. Следователно, законът трябва да посочва обхватът на всяка такава преценка, предоставена на компетентните органи и начинът на упражняването ѝ с достатъчна яснота, като се има предвид легитимната цел на въпросната мярка, за да се осигури на всеки адекватна защита срещу произволна намеса (вж., например, *Lupsa c/y Румъния*, № 10337/04, точки 32 и 34, ЕСПЧ 2006-.... и *Al-Nashif c/y България*, № 50963/99, точка 119, 20 юни 2002 г.).

250. Съдът отбелязва, че Законът за задържане под стража е официално обнародван и следователно достъпен за задържаните лица. Той обаче не изпълнява изискването за предвидимост, тъй като предоставя неограничено право на преценка на следователя по въпроса за семейни посещения, но не определят обстоятелствата, при които едно семейно посещение може да бъде отказано. Спорната разпоредба не отива по-далеч от това да предположи възможността за отказ на семейни посещения, без да казва нищо за продължителността на

мярката или причините, които може да изискват нейното прилагане. Там нищо не се споменава за възможността за обжалване на отказа за издаване на разрешение или дали съдът е компетентен да се произнесе по такава жалба. От това следва, че разпоредбите на руския закон, уреждащи семейните посещения, не посочват с достатъчна яснота обхвата и начина на упражняване на съответната преценка, предоставена на публичните власти, така че жалбоподателят не се ползва с минимална степен на защита, на която гражданите имат право в рамките на върховенството на закона в едно демократично общество (сравни дела *Ostrovar c/y Молдова*, № 35207/03, точка 100, 13 септември 2005 г. и *Calogero Diana c/y Италия*, решение от 15 ноември 1996 г., *Reports of Judgments and Decisions* 1996-V, точки 32—33). С оглед на гореизложеното, Съдът счита, че отказът на семейни посещения не може да се разглеждат като “предвиден в закона”. В светлината на тази констатация, не е необходимо да се преценява дали другите условия, посочени в член 8, параграф 2, са спазени.

251. Следователно има нарушение на член 8 поради отказ на семейни посещения на жалбоподателя по време на въпросния период на неговото задържане.

2. Ограничаване честотата и продължителността на семейните посещения

252. В останалия период на задържане на жалбоподателя му е позволено да има не повече от две кратки семейни посещения на месец.

253. Ограничаването на честотата и продължителността на семейни посещения, разрешавани на задържаните, е въведена от чл. 18 от Закона за задържането под стража и следователно има законно основание. Съдът приема, че ограничението преследва легитимните цели за защита на обществената сигурност и предотвратяване на безредици и престъпления.

254. Що се отнася до необходимостта от наложената мярка в едно демократично общество, Съдът подчертава, че в поредица от италиански дела той вече е разглеждал затворнически режим по същество подобен на този, на който жалбоподателят е бил подложен. Въпросният режим ограничава броя на семейните посещения на не повече от две на месец и предвижда разделяне на лишените от свобода от посетителите със стъклена преграда. Като има предвид специфичния характер на явлението организирана престъпност от мафиотски тип, в която семейните отношения често играят решаваща роля, Съдът отбелязва, че специалният режим е средство за ограничаване на контактите на задържаните под стража членове на мафията с външния свят и препятстването им да организират и

възлагат извършването на престъпления, както вътре, така и извън затвора. Това е накарало Съдът да приеме, че в критичните обстоятелства при разследването на мафията, провеждано от италианските власти, оспорваните мерки са необходими и съразмерни на законната цел (виж, наред с други, дела *Messina* (№ 2), цитирано по-горе, точки 65—67 и *Indelicato c/y Италия* (dec.), № 31143/96, 6 юли 2000 г.).

255. В настоящото дело правителството не излага нито един довод за обосноваване на ограничението извън позоваване на приложимата част от Закона за задържане под стража. Съдът отбелязва със загриженост, че Законът за задържане под стража ограничава най-общо максималната честота на семейните посещения на две на месец, без да се позволява някаква степен на гъвкавост, която да определя дали тези ограничения са подходящи или наистина необходими във всеки отделен случай. Що се отнася до личното положение на жалбоподателя, Съдът не е в състояние да види необходимостта от такива строги ограничения по отношение честотата и продължителността на семейните посещения. Той отбелязва, че съпругата на жалбоподателя не е нито свидетел, нито обвиняем по наказателното производство срещу него, което премахва риска от тайни действия или друго препятстване на процеса за събиране на доказателства (вж. за разлика, дела *Kučera*, цитирано по-горе, точка 130; *Baginski c/y Полша*, № 37444/97, точка 902 и сл., 11 октомври 2005 г.; и *Klamecki*, цитирано по-горе, точка 135). Същото може да се каже за дъщерята на жалбоподателя, която към съответния период е била все още непълнолетна. Освен това, съображенията за сигурност, свързани с престъпни семейни връзки, които се е наложило да се обосновават по гореспоменатите италиански дела, видимо отсъстват в настоящия случай. При тези обстоятелства и като се вземат предвид продължителността на ограниченията върху контакта на жалбоподателя със семейството му, Съдът намира, че се надхвърля това, което е необходимо в едно демократично общество, „за предотвратяване на безредици и престъпления“. Всъщност, въпросната мярка ограничава семейния живот на жалбоподателя до степен, която не може да бъде оправдана нито от присъщите ограничения на задържането, нито от осъществяването на легитимната цел, изтъкната от правителството. Следователно Съдът счита, че властите не успяват да поддържат справедлив баланс на съразмерност между използваните средства и целта, която се стремят да постигнат.

256. Следователно има нарушение на член 8 поради ограниченията на честотата и продължителността на семейните посещения.

3. Разделяне със стъклена преграда

257. Съдът отбелязва, че правителството не посочва какъвто и да е закон или подзаконен акт, даващ основание да се монтира стъклена преграда в кабината за срещи между задържаните и техните посетители. Формулировката, която би могла да се разглежда като допускаща такава мярка в местата за предварително задържане, може да бъде намерена в Правилника за вътрешен ред в местата за задържане под стража на Министерството на правосъдието (точка 147 от Заповед № 148 от 12 май 2000 г.). Тези разпоредби обаче не са приложими в случая на жалбоподателя, тъй като по това време мястото на задържане Lefortovo е извън юрисдикцията на Министерството на правосъдието и е под ръководството на Федералната служба за сигурност. Въпреки че подобни разпоредби може да се съдържат в правилата на местата за задържане под юрисдикцията на Федералната служба за сигурност, такива правила – ако приемем, че такива са приети в съответствие с изискванията на чл. 16 от Закона за задържане под стража – никога не са обнародвани или направени по друг начин публично достъпни. От това следва, че оспорваната мярка не е „предвидена в закона“.

258. Във всеки случай Съдът подчертава, че макар физическото разделяне на задържано лице и посетителите му да може да бъде обосновано от съображения за сигурност в определени случаи (вж. цитираните по-горе италиански дела, а също и нидерландските дела, отнасящи се до затворнически режим, предназначен да предотвратява бягства: *Van der Ven c/y Холандия*, № 50901/99, точка 71, ЕСПЧ 2003-II и *Lorsé и други c/y Холандия*, № 52750/99, точка 85, 4 февруари 2003 г.), мярката не може да се счита за необходима, след като не е установен какъвто и да е риск за сигурността (вж. дело *Ciorap c/y Молдова*, № 12066/02, точка 117, 19 юни 2007 г.). Както Съдът приема по-горе, в настоящия случай няма съображения за сигурност, които да изискват прилагането на подобни ограничения. Освен това, Съдът отбелязва, че на жалбоподателя е отказван какъвто и да е физически контакт с посетителите му през целия срок на неговото задържане, което е повече от три години и половина. Ефектът от такъв дълъг период от време, който трябва да се е отразил тежко на жалбоподателя и семейството му, е още един фактор, натежаващ в полза на констатацията, че оспорваната мярка е несъразмерна (сравни дело *Ciorap*, цитирано по-горе, точка 118). Накратко казано, Съдът намира, че при отсъствието на каквато и да е доказана нужда от такива мащабни ограничения на правото на жалбоподателя на зачитане на семейния живот разглежданите мерки не могат да бъдат основателни съгласно член 8, параграф 2.

259. Следователно има нарушение на член 8 поради физическото разделяне на жалбоподателя от семейството му със стъклена преграда.

XI. ТВЪРДЯНО НАРУШЕНИЕ НА ЧЛЕН 8 ОТ КОНВЕНЦИЯТА ОТНОСНО ОГРАНИЧЕНИЯТА НА КОРЕСПОНДЕНЦИЯТА

260. Жалбоподателят се оплаква на основание член 8 от Конвенцията за незаконни и непропорционални ограничения върху неговата кореспонденция.

A. Становища на страните

261. Жалбоподателят твърди, че неговата входяща и изходяща кореспонденция са били обект на цензура. Освен това, на него му е разрешавано да държи входящите писма само двадесет и четири часа. Администрацията на затвора ограничавала броят на снимките, които роднините му можели да му изпращат. Не му е позволявано да държи повече от две снимки в килията. Жалбоподателят твърди, че ограниченията не са основани на вътрешното законодателство и са несъразмерни.

262. Правителството твърди, че цензурата на кореспонденцията на жалбоподателя е извършвана в съответствие с чл. 20 от Закона за задържане под стража.

B. Оценка на Съда

263. Жалбоподателят твърди и то се признава от правителството, че входящата и изходящата кореспонденция са подлагани на цензура или наблюдение. Макар нито правителството, нито жалбоподателят да посочват конкретната форма на тази мярка, вероятно писмата му най-малко са били отваряни и четени от администрацията на мястото за задържане Lefortovo в отсъствие на жалбоподателя. Освен това, правителството не оспорва, че конкретни ограничения са налагани и върху броя семейни снимки, които жалбоподателят можел да държи в килията си. Тези мерки съставляват намеса в упражняването на правото на жалбоподателя на зачитане на тайната на неговата кореспонденция.

264. Съдът подчертава, че всяка „намеса на държавните власти“ в правото на неприкосновеност на кореспонденцията ще противоречи на член 8 от Конвенцията, освен ако не е “предвидена в закона“, не преследва една или повече от легитимните цели, посочени в параграф 2 от същия член и е “необходима в едно демократично общество“, за да ги постигне (вж., наред с много други източници, *Silver и други c/y Обединеното кралство*, решение от 25 март 1983 г., серия А, № 61, стр. 32, точка 84; *Campbell c/y Обединеното кралство*, 25 март 1992 г., серия А, № 233, стр. 16, точка 34; и *Niedbala c/y Полша*, № 27915/95, точка 78, 4 юли 2000 г.).

265. Съдът е убеден, че намесата е основана на чл. 20 от Закона за задържането под стража. Както посочва в точка 257 по-горе, това е единствената публично достъпна законова разпоредба, регламентираща този режим на жалбоподателя, тъй като правилата на местата за задържане, приети от Министерството на правосъдието, не се прилагат в затвора Lefortovo, управляван от Федералната служба за сигурност и защото правилата на Федералната служба за сигурност, ако изобщо такива са приемани, никога не са били обнародвани.

266. Както бе подчертано в точка 249 по-горе, изразът „предвидено в закона“ се отнася и до качеството на въпросния закон, който трябва да посочва с достатъчна яснота обхвата на всяка преценка, предоставена на компетентните органи и начинът на нейното упражняване. Текстът на чл. 20 от Закона за задържането под стража предвижда най-общо цензура на цялата кореспонденция от задържаните, без да разграничава различните категории кореспонденция, като, например, лична кореспонденция и кореспонденция с адвоката. Съдът вече се е произнасял, че такава форма на цензура, която ефективно дава на затворническата администрация неограничено разрешение за безразборни и рутинни проверки на цялата кореспонденция на жалбоподателя, е несъвместима с член 8 от Конвенцията (вж. дела *Сіарас c/y Литва*, № 4902/02, точка 25, 16 ноември 2006 г. и *Jankauskas c/y Литва*, № 59304/00, точка 22, 24 февруари 2005 г.). Тази логика важи *a fortiori* с оглед обстоятелствата по конкретното дело, където Законът за задържане под стража разрешава на администрацията на мястото за задържане неподлежаща на контрол преценка по въпроса за цензурата, без да определя продължителността и обхвата на тази мярка, причините, които могат да оправдаят прилагането ѝ или начина на нейното упражняване, било то отваряне, четене, спиране, задържане или друга форма на контрол. Освен това, в Закона за задържане под стража не са предвидени разпоредби за независим контрол на обхвата и продължителността на мерките за цензура. Липсата на каквито и да са гаранции срещу произволно упражняване на правото на преценка от администрацията на мястото за задържане води до извънредни и необичайни ограничения, налагани на жалбоподателя, като например забраната за държане на повече от две снимки в килията или запазване на писмата повече от двадесет и четири часа. От това следва, че разпоредбите на руското законодателство не предвиждат средство за правна защита срещу произволна намеса от публичните власти в правото на жалбоподателя на зачитане на тайната на неговата кореспонденция. Най-спорните ограничения върху кореспонденцията на жалбоподателя не могат да се разглеждат като „предвидени в закона“. В светлината на горния извод, не е необходимо да се установява дали другите изисквания на член 8, параграф 2 са спазени.

267. Следователно има нарушение на член 8 поради необоснованите ограничения върху кореспонденцията на жалбоподателя.

ХІІ. ПРИЛАГАНЕ НА ЧЛЕН 41 ОТ КОНВЕНЦИЯТА

268. Член 41 от Конвенцията предвижда:

„Ако Съдът установи нарушение на Конвенцията или на Протоколите към нея и ако вътрешното право на съответната Високодоговаряща страна допуска само частично обезщетение, Съдът, ако е необходимо, постановява предоставянето на справедливо обезщетение на потърпевщата страна.“

А. Вреди

269. По отношение обезщетение за имуществени вреди, жалбоподателят претендира 53 594,60 USD за загуба на доходи и 13 611,40 USD за имуществото, конфискувано по разпореждане на съда. Освен това жалбоподателят претендира 799 620 EUR като обезщетение за неимуществени вреди.

270. Като се позовава на дело *Kalashnikov* (цитирано по-горе), Правителството заема становище, че твърденията на жалбоподателя са прекомерни, неадекватни и необосновани. То посочва, че валидността на разпореждането за конфискация не е била оспорена в настоящото дело.

271. Съдът отбелязва, че решението да се повдигнат обвинения в престъпление срещу жалбоподателя не е предмет на неговия преглед на настоящото дело. Няма причинно-следствена връзка между констатираните нарушения и предполагаемата загуба на доходи. Оплакването относно твърдяното нарушение на правото на собственост на жалбоподателя не е повдигнато в производството пред Съда. В светлината на изложеното по-горе, Съдът отхвърля искането на жалбоподателя за имуществени вреди.

272. По отношение обезщетението за неимуществени вреди, Съдът отбелязва, че той е установил съчетание от сериозни нарушения на основни човешки права на жалбоподателя по настоящото дело. Жалбоподателят прекарва повече от три години в ареста, в нечовешки и унижителни условия и често е транспортиран до и от сградата на съда, като там е държан в условия, които също са били нечовешки и унижителни. За задържането му няма достатъчно основания, а и продължава прекалено дълго. Правото му на справедлив процес и правна помощ обаче е препятствано. Той е лишен от правото да се вижда със семейството си за дълъг период от време и върху неговата кореспонденция са наложени строги ограничения. При тези обстоятелства Съдът счита, че страданието и безсилието на

жалбоподателя не могат да бъдат компенсирани от самото констатиране на нарушението. Като взе решение по справедливост, Съдът присъжда на жалбоподателя 25 000 EUR за неимуществени вреди плюс всички данъци, които могат да бъдат наложени върху тях.

В. Разходи и разноси

273. Жалбоподателят претендира 9 552,92 USD за съдебни такси и 12 960 USD за храна и лекарства, които роднините са му занесли в затвора.

274. Правителството посочи, че жалбоподателят не е представил разписки за закупуване на храна и лекарства и че разписките за правни услуги не посочват името на адвоката или номера на делото.

275. Съдът отбелязва, че разходите, свързани със закупуването на храна и лекарства не може да се каже, че са извършени поради условията на задържане, които са го накарали да установи нарушение на член 3. Поради това отхвърля тази част от иска. Съдът също така счита, че трябва да се намали и сумата, претендирана за адвокатски хонорари поради факта, че някои от оплакванията на жалбоподателя са обявени за недопустими. Като взе предвид материалите, с които разполага, Съдът присъжда на жалбоподателя 5 000 EUR минус 1 027 EUR, вече платени като правна помощ, за разходи и разноси, плюс каквито и да са данъци, които могат да бъдат наложени на жалбоподателя върху тази сума.

С. Мораторни лихви

276. Съдът счита за уместно лихвата за просрочване да е базирана на пределната лихва по заеми на Европейската централна банка, към която следва да се добавят три процентни пункта.

ВЪЗ ОСНОВА НА ТЕЗИ СЪОБРАЖЕНИЯ, СЪДЪТ ЕДИНОДУШНО

1. *Приема*, че е налице нарушение на член 3 от Конвенцията относно условията на задържане под стража на жалбоподателя в затвора Lefortovo;
2. *Приема*, че е налице нарушение на член 3 от Конвенцията относно условията за транспортиране на жалбоподателя между мястото на задържане и сградата на съда;

3. *Приема*, че е налице нарушение на член 3 от Конвенцията относно условията на престой на жалбоподателя в сградата на Московски градски съд;
4. *Приема*, че е налице нарушение на член 5, параграф 3 от Конвенцията;
5. *Приема*, че е налице нарушение на член 5, параграф 4 от Конвенцията;
6. *Приема*, че е налице нарушение на член 6, параграф 1 от Конвенцията относно липсата на независимост и безпристрастност на Московски градски съд;
7. *Приема*, че е налице нарушение на член 6, параграф 1 от Конвенцията относно нарушаване на изискването за „разумен срок“;
8. *Приема*, че е налице нарушение на член 6, параграф 1 и параграф 3 (b) и (c) от Конвенцията;
9. *Приема*, че е налице нарушение на член 7 от Конвенцията;
10. *Приема*, че е налице нарушение на член 8 от Конвенцията относно необосновани ограничения за семейни посещения;
11. *Приема*, че е налице нарушение на член 8 от Конвенцията относно необосновани ограничения върху кореспонденцията на жалбоподателя;
12. *Приема*
 - (a) че държавата ответник следва да заплати на жалбоподателя в срок от три месеца от датата, на която решението стане окончателно в съответствие с член 44, параграф 2 от Конвенцията, следните суми, които да бъдат превърнати в руски рубли по курса към датата на плащането:
 - (i) 25 000 EUR (двадесет и пет хиляди евро) за неимуществени вреди, както и каквито и да са данъци, които могат да бъдат наложени;
 - (ii) 3 973 EUR (три хиляди деветстотин седемдесет и три евро) за разходи и разноски, плюс каквито и да са данъци, които могат да бъдат наложени на жалбоподателя;

(b) след изтичане на горепосочените три месеца до изплащането им върху горните суми се начислява проста лихва в размер, равен на пределната ставка по заеми на Европейската централна банка по време на просрочения период плюс три процентни пункта;

13. *Отхвърля* останалата част от претенциите на жалбоподателя за справедливо обезщетение.

Изготвено на английски език и оповестено в писмен вид на 9 октомври 2008 г. съгласно член 77, параграфи 2 и 3 от Правилника на Съда.

André Wampach
Заместник-секретар

Christos Rozakis
Председател